

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2009 metai

2

LI
LEIDYKLA

Vilnius 2010

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2009

2

Vilnius 2010

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2009

2

Vilnius 2010

UDK 947.45
Li 237

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS
Vilniaus universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKAUSKAS
Lenkijos MA istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Nordost-Institut Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2010
© Straipsnių autoriai, 2010

ANTRASIS LIETUVOS ISTORIKŲ SUVAŽIAVIMAS

Kelios mintys apie Antrąjį Lietuvos istorikų suvažiavimą

Aurimas Švedas

2009 m. rugsėjo 10–12 dienomis Klaipėdos universiteto auditorijų korpuse „Aula Magna“ įvyko Antrasis Lietuvos istorikų suvažiavimas. Renginį organizavo Lietuvos nacionalinis istorikų komitetas (toliau – LNIK), vienu svarbiausių jo tikslų įvardijęs būtinybę aptarti istorijos mokslo padėtį naujojo tūkstantmečio pradžioje. „Tarp tradicijos ir naujų iššūkių“ – tokios (auto)refleksijos buvo siūloma imtis praeities tyrinėtojų bendruomenės nariams, panorusiems tris dienas dirbti įvairiose sekcijose, dalyvauti plenarinėse diskusijose ir dalytis įžvalgomis bei patirtimi mažiau formalizuotoje aplinkoje – Giruliuose įsikūrusiuose Geležinkeliečių poilsio namuose, kur buvo apsisoję dauguma renginio dalyvių.

Kurdami suvažiavimo koncepciją LNIK nariai renginyje išskyrė du struktūrinius teminius blokus: 1) Lietuvos istorikų naujausios tyrimų problematikos pristatymą atskirose sekcijose pranešimų pavidalu; 2) plenarines diskusijas.

Pirmasis suvažiavimo teminis struktūrinis dėmuo visų pirma buvo orientuotas į akademinę bendruomenę, tuo tarpu antrasis skirtas istorija besidominčiai visuomenei.

Tris dienas vykusio renginio metu pranešimus skaitė ir diskusijose dalyvavo daugiau nei 60 istorikų. Jų akademinį interesų amplitudę išreiškė 10-ies sekcijų ir 3-jų plenarinių diskusijų nužymėti teminiai bei chronologiniai orientyrai, kurie driekėsi nuo šiuolaikinės šaltiniotyros teorinių-metodologinių prieigų bei jų galimybių aptarimo / demonstravimo iki naratyvo likimo lietuvių istoriografijoje problemos svarstymo.

Pagal dalyvių skaičių labiausiai pastebimi suvažiavimo darbotvarkėje buvo Lietuvos istorijos instituto (14), Vilniaus universiteto (12) ir Vytauto Didžiojo universiteto (8) atstovai. Į Antrojo Lietuvos istorikų suvažiavimo darbą pastebimai įsiliejo ir Klaipėdos universiteto istorikai (5), kuriems taip pat teko ir nemaža organizacinė našta.

Tuo tarpu 2005 m. surengtame pirmajame suvažiavime gana gausiai dalyvavę Vilniaus pedagoginio universiteto istorikai 2009 m. iš viso neatvyko į šį renginį¹.

Antrąjį Lietuvos istorikų suvažiavimo vyksmas, jo darbo rezultatai, jų sklaida visuomenėje ir akademinėje terpėje – šiuos klausimus jau buvo bandoma kelti ir svarstyti tiek renginio metu, tiek ir jam pasibaigus. Tai darė lietuviškosios žiniasklaidos atstovai², pavieniai istorikų bendruomenės nariai³, būta bandymų suformuluoti ir tam tikrą kolektyvinį šios bendrijos atstovų požiūrį⁴. Dažnu atveju tiek viešojoje erdvėje, tiek ir kuluaruose išsakytus vertinimus lėmė renginį analizuojančio / vertinančio pozicija – apsisprendimas istorijos suvažiavimą laikyti „intelektine olimpiada“, kuriose demonstruojami naujaisi tam tikros institucijos ar pavienių mokslininkų akademiniai pasiekimai; siekis traktuoti jį visų pirma kaip galimybę mezgti akademinis ryšius ir bendrauti arba požiūris, kad tokio pobūdžio iniciatyvos sukuria komfortišką erdvę diskusijoms, kuriose istorikai mėgina užfiksuoti savotišką *status quo*, nužymi profesiniam cechui šiuo metu aktualiausias problemas bei aptaria galimus jų sprendimų būdus. LNIK veiksmai organizuojant Antrąjį Lietuvos istorikų suvažiavimą leidžia teigti, kad komitetas stengėsi integruoti visus tris aukščiau išvardytus požiūrius ir tai iš dalies pavyko padaryti atsakius anksčiau taikyto suvažiavimo programos formavimo prin-

¹ Šią statistiką skrupulingai surinko ir pateikė vienas iš renginio organizatorių, LNIK generalinis sekretorius Rūstis Kamuntavičius. Žr.: Antrasis Lietuvos istorikų suvažiavimas. Klaipėdos universitetas. 2009 m. rugsėjo 10–12 d., <http://istorija.vdu.lt/lnik/ii_suvaziavimas/ii_suvaziavimas.htm> [Žiūrėta 2010 04 05].

² Šiuo atveju pažymėtina, kad žiniasklaidos atstovų dėmesys pastarajam renginiui, palyginti su pirmuoju Lietuvos istorikų suvažiavimu, buvo mažiau intensyvus. Dėmesingai ir visapusiškai pristatyti jo eigą stengėsi visų pirma regioninė spauda (Žr., pvz., „Vakarų ekspreso“ 2009 m. rugsėjo 11 d. publikacija „Klaipėdoje – svarbiausias istorikų renginys“. Prieiga internete: <<http://www.ve.lt/?rub=1065924810&data=2009-09-11&id=1252605654>>) ir praeities tyrinėtojų bendruomenės gyvenimo aktualijas dėmesingai analizuojantys leidiniai (Žr., pvz., „Vorutoje“ paskelbtą straipsnį „Antrasis Lietuvos istorikų suvažiavimas: tapatumo paieškos“. Prieiga internete: <<http://www.voruta.lt/rubrikos/59/2370>> [Žiūrėta 2010 04 05]). Tuo tarpu pagal populiarumą lyderiaujančias pozicijas lietuviškoje viešojoje erdvėje užimančios žiniasklaidos priemonės, pristatydamos suvažiavimą, visų pirma orientavosi į „sensacijų“ paiešką ir tuo pat metu apribojo galimybę susidaryti išsamų vaizdą apie renginio struktūrą, jo idėjinę koncepciją ir pan. (Žr., pvz., 2009 m. rugsėjo 15 d. „Lietuvos ryto“ internetiniame tinklapyje paskelbtą straipsnį „Kremliaus kiborgas traiško istorinę tiesą“. Prieiga internete: <<http://www.lrytas.lt-12529429131250985742-kremliaus-kiborgas-trai%C5%A1ko-istorin%C4%99-ties%C4%85.htm>> [Žiūrėta 2010 04 05]).

³ Žr.: T. V a i s e t a, Keli slanksteliai iš nugarkaulio. Antrajame Lietuvos istorikų suvažiavime pasidairius, *Naujasis Židinys–Aidai*, 2009, Nr. 8–9, p. 345–348. Taip pat žr.: 1 nuorodoje minėtą R. Kamuntavičiaus tekstą.

⁴ Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto periodinio leidinio „Lietuvos istorijos studijos“ 25-ajame numeryje bus išspausdintas pokalbis „Kurti tęstinumą. Diskusija apie antrąjį istorikų suvažiavimą, skirtingas renginio supratimo strategijas, bendruomenės kūrimo darbą, „istorinį džiauzavimą“ ir ateities planus.“ Šiame pokalbyje dalyvavo Istorijos instituto direktorius Rimantas Miknys, Europos humanitarinio universiteto prorektorė Irena Vaišvilaitė, Vilniaus universiteto bendruomenės atstovai Marija Drėmaitė, Aurelijus Gieda, Rimvydas Petrauskas, Nerijus Šepetys ir Aurimas Švedas.

cipo, kai tam tikros sekcijos darbą apsiimdavo kuruoti konkrečios institucijos atstovai. Kita vertus, lemiamo sprendimo teisės delegavimas „horizontaliai iniciatyvai“ sukūrė kitą – istorikų suvažiavimo vidinės fragmentacijos reiškinį, kai vienosose sekcijose buvo orientuojamasi į klasikinės mokslinės konferencijos formatą, o kitose atsirado erdvės intelektualinėms improvizacijoms, nes konkrečią sekciją formavusio mokslininko akademinis identitetas automatiškai suveikdavo kaip patikima atpažinimo „savasvetimas“ sistema kitiems tyrinėtojams, besiorientuojantiems į konkrečią dalyvavimo suvažiavime strategiją. Tuo tarpu trečiasis – diskusinis / polemischer renginio dėmuo jau paties LNIK iniciatyva iš dalies buvo uždarytas į savotišką „žanro getą“ programoje numatytose plenarinėse diskusijose (atskirose sekcijose numatytooms, perskaitytus pranešimus turėjusioms apibendrinti bei kritiškai reflektuoti diskusijoms ne visuomet likdavo laiko). Būtent pastarosios ir sulaukė didžiausio visuomenės dėmesio⁵. Nors čia pat tenka konstatuoti, kad Lietuvos istorikų suvažiavimas neišprovokavo platesnio atgarsio tarp klaipėdiečių. Pastarąjį renginio ypatumą tikriausiai galima būtų paaiškinti keliais argumentais. Viena vertus, renginio programos sudarytojai visų pirma orientavosi į pačios praeities tyrinėtojų bendruomenės poreikius (Klaipėdos visuomenės interesus atliepiančiais renginiais šiuo atveju derėtų įvardyti rugsėjo 11 d. dirbusią sekciją „Klaipėdos „sugražinimas“ į europinį kontekstą 1939 m.“ bei tą pačią dieną surengtą diskusiją „Santykis su praeitimi Klaipėdos mieste“). Kita vertus, klaipėdiškių, galinčių ir norinčių dalyvauti tokio pobūdžio renginyje, yra gerokai mažiau nei vilniečių (kurių dėmesį ir aktyvų reagavimą į renginio eigą nuolat juto Pirmojo suvažiavimo dalyviai). Trečia, pačių miesto gyventojų teigimu, pasirinkta vieta suvažiavimui – auditorijų korpusas „Aula Magna“ – labai patogus gausiam renginiui, tačiau pačių klaipėdiečių sąmonėje jis dar nefunkcionuoja kaip „sava“ viešų renginių vieta. Taigi, 2009 m. rugsėjo mėn. įvykusio renginio skvarbos ir sklaidos visuomenėje bei viešojoje erdvėje ypatumai verčia užduoti klausimą: ar LNIK nepadarė klaidos, nusprendęs pakeisti suvažiavimo vietą? Tikriausiai vienareikšmį atsakymą bus galima pateikti dar po ketverių metų, įvertinus tolesnius trečiojo istorikų suvažiavimo rengėjų veiksmus. Akivaizdu, kad priėmus sprendimą svarbiausią praeities tyrinėtojų bendruomenei renginį organizuoti Šiauliuose arba Kaune, sumanymo įgyvendintojams reikės gana daug dėmesio skirti viešųjų ryšių sferai, nes tiek pavienio mokslininko, tiek ir akademinės bendrijos gebėjimas būti matomiems viešojoje erdvėje yra itin svarbus instrumentas siekiant profesinės sėkmės, kaupiant „simbolinį kapitalą“, konkuruojant mokslo politikos lauke. Žvelgiant į tai, kas jau yra nuveikta, beveik nekyla abejonų, kad pastaruosius uždavinius bus galima išspręsti gana lengvai. Juolab, kad dar 2005-ųjų pabaigoje subrendęs sprendimas pakeisti suvažiavimo vietą pasiteisino itin svarbiu praeities

⁵ Baigiamosios diskusijos „Ką užmiršti ir ką prisiminti iš Lietuvos tūkstantmečio istorijos?“ stenograma buvo paskelbta žurnalo „Naujasis Židinys–Aidai“ 2009 Nr. 10–11.

tyrinėtojų bendruomenės konsolidavimo aspektu. Tokią išvadą leidžia suformuluoti visiškai skirtingos Pirmojo ir Antrojo istorikų suvažiavimo metu įgytos patirtys, leidžiančios teigti, jog „Klaipėdos faktorius“, sukūręs galimybę Lietuvos istorikų bendruomenei aktyviai bendrauti ištais tris dienas ne tik universitetiniame „Aula Magna“ korpuse, bet ir Giruliuose įsikūrusiuose poilsio namuose, daugeliui suvažiavimo dalyvių padovanojo iki šiol nepatirtą priklausymo profesinei bendruomenei jausmą. Todėl labai svarbu, kad po ketverių metų vykstantis trečiasis istorikų suvažiavimas taip pat prisidėtų prie pastarosios slinkties praeities tyrinėtojų savivokoje, leidžiančios rasti bendruomenei, kurią tarpusavyje jungia ne tik institucinio patriotizmo ar priklausomybės tam tikrai istoriografinė mokykla saitai, bet ir daug platesnį diapazoną apimantis profesinio bendrumo pojūtis.

Be jokios abejonės, būtų klaidinga Lietuvos istorikų suvažiavimą vertinti tik kaip praeities tyrinėtojų bendruomenėje tvyrančio emocinio klimato kaitos instrumentą. Mokslininkų bendruomenės gyvenimo kokybę, be jau įvardyto emocinio aspekto, esmingai lemia daugelis kitų dalykų, kaip, pvz., gebėjimas palaikyti korektišką dialogą tarp skirtingų tyrinėtojų kartų bei tam tikrą paradigmą identitetą susikūrusių mokslininkų, tyrinėtojo bei viso profesinio cecho mokėjimas reaguoti į kintančio pasaulio iššūkius ir keistis, nuolatinė pastanga tobulinti savųjų teorinių-metodologinių „instrumentų“ arsenalą ir intelektualinę drąsa žvalgyti vis naujus tarpdisciplininės erdvės plotus, mezgant bei stiprinant akademinis ryšius tiek Lietuvoje, tiek ir tarptautinėje erdvėje. Akivaizdu, kad Lietuvos istorikų suvažiavimas, kaip išskirtinis renginys praeities tyrinėtojų bendruomenės gyvenime, gali ženkliai prisidėti prie visų aukščiau išvardytų mokslinio gyvenimo aspektų plėtojimo. Kas ketverius metus vykstantis suvažiavimas leidžia istorikų bendruomenei susipažinti su vis nauja, doktoratus apsigynusia tyrinėtojų karta, be to, būtent čia ryškėja / yra tikrinamos tarpdisciplininio bendravimo galimybės (į Vilniuje vykusio suvažiavimo darbą aktyviai įsijungė literatūrologai, o Klaipėdoje vykusiame renginyje dirbo menotyrininkų sekcija „Dailė istorijoje ir istorija dailėje“). Tiek pirmojo, tiek ir antrojo renginių metu surengtos plenerinės diskusijos bei po jų kuluaruose virusi aktyvi nuomonių kaita bei požiūrių derinimas ženkliai prisidėjo prie skirtingoms paradigmoms atstovaujančių istorikų savitarpio supratimo gerinimo. Be to, Antrajame istorikų suvažiavime atsirado ir tarptautinis matmuo – rugsėjo 10 d. plenerinį pranešimą „Istoriko tiesa“ perskaitė Kylio universiteto profesorius Werneris Paravicinis.

Apibendrinant aukščiau išsakytas mintis galima teigti, kad 2009 m. rugsėjo mėn. Klaipėdoje buvo žengtas itin svarbus žingsnis Lietuvos istorikų bendruomenės tapimo kelyje. Blietika nesustoti pasiektų pozityvių rezultatų pusiaukelėje, nes XXI a. iš praeities tyrinėtojo nuolat reikalauja eiti į priekį, keistis ir tobulėti.

Sekcija *Šiuolaikinė šaltiniotyra: istorinė rekonstrukcija ir istoriko vaizduotė**

Rimvydas Petrauskas

Šių metų suvažiavimui Lietuvos medievistų grupė pasirinko šaltiniotyrynę tematiką. Savaime suprantama, kad šaltinių tyrimas ir interpretacija yra esminis kiekvienos istorijos disciplinos elementas. Ypač didelė reikšmė šaltiniotyrai tradiciškai priskiriama medievistikoje, kai istorikai disponuoja ribota šaltinių medžiaga, paprastai neturi galimybių patikrinti šaltinių teiginių patikimumo, susiduria su senųjų šaltinių kalbų adekvataus išvertimo į modernią kalbą problema. Nepaisant viduramžių šaltinių skurdumo, nuolat siūlomi nauji požiūriai į vieną ar kitą istorinį įvykį ar reiškinių, o ši atsinaujinimą lemia istoriografijoje besikeičiantis epochos suvokimas, priemonių (žodynai, pagalbinių istorijos mokslų žinios etc.) tobulėjimas, tačiau ne paskutinėje vietoje lieka ir specifinė konkretaus istoriko mokslinė patirtis. Mažai šaltinių palikusių laikotarpių atžvilgiu neišvengiama nuolatinė įtampa tarp atskirų šaltinių pateikiamos informacijos ir visumą sukuriančios istoriko vaizduotės. Tai, kad šiuolaikinis šaltinių mokslas pripažįsta šią istoriko darbo ypatybę, yra svarbi metodologinė direktyva, leidžianti aiškiau suvokti istorinio tyrimo eigą. Pastangos siekti mokslinio objektyvumo neprieštarauja interpretacinių tyrinėtojo ribų pripažinimui, o šaltinio perskaitymas suprantamas ne tik kaip filologinis veiksmas, bet ir kaip socialinio, kultūrinio, politinio epochos pažinimo dalis. Remdamiesi specialiais šaltinių tyrimais, tyrinėtojai sekcijoje ir aptarinėjo įvairius XIII–XVI a. Lietuvos istorijos aspektus, atkreipdami dėmesį į sudėtingą ir dinamišką santykį tarp šaltinio informacijos ir istoriko rekonstrukcijos.

Pagal išankstinį sumanymą sekcijos dalyviai turėjo rinktis vieną iš šių pranešimo strategijų: 1) pasiūlyti naują gerai žinomo šaltinio (ir tuo pat metu istorinio įvykio) interpretaciją, arba 2) naujai perskaitant šaltinius, iškelti mažai žinomą istorinės tikrovės reiškinį, arba 3) pristatyti mažai naudojamas istorinių šaltinių grupes.

Svarbus istoriografinis sekcijos kontekstas yra aiškiai pastebima nauja susidomėjimo šaltiniotyrynėmis problemomis banga Lietuvoje. Pastaruoju metu istorinių šaltinių leidimus intensyviai rengia ne tik istorikai, bet ir literatūros bei meno istorijos atstovai, organizuojamos specialios konferencijos (pavyzdžiui, tradicinėmis tampančios Lietuvos Metrikos tyrimų apžvalgos). Šią tendenciją įtvirtino naujo periodinio leidinio – „Istorijos šaltinių tyrimai“ – pasirodymas, kurį rengia Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto ir Lietuvos istorijos instituto darbuotojai (t. 1, Vilnius, 2008; t. 2 spaudoje).

Pranešimai buvo suskirstyti chronologine tvarka, po kiekvieno buvo laiko diskusijoms. Pirmajame pranešime („Lietuvos istorinės geografijos XIII–XIV a. problemos: tarp teorijos ir praktikos“) Artūras Dubonis pabandė apibūdinti ankstyvų-

* Toliau skelbiamos suvažiavimo sekcijų vadovų parengtos sekcijų darbo apžvalgos. Tuo atveju, kai nesulaukta tokių apžvalgų, spausdinama atitinkamos sekcijos darbo programa (*redakcijos pastaba*).

jų Lietuvos istorinės geografijos šaltinių informacijos specifika. Gniuždanti jos stoka XIII–XIV a. lemia tyrimo metodikos parinkimus, svarbų vaidmenį skiriant lyginimui su situacija kaimyniniuose kraštuose (šiuo požiūriu atskirai analizuotas 1253 m. Kuršo dalybų aktas). Daroma preliminari išvada, kad vėliau šaltiniuose sutinkami didieji centrai (Kernavė, Šalčininkai, Merkinė, Ašmena ir pan.) galėjo būti susiformavę iki valstybės susidarymo. Identifikuojamos tam tikros gyvenviečių ir administracinių vienetų raidos gairės XIII–XIV a., pasitelkiant modelinius istorinės geografijos faktus. Kaip specifiniai istorinės geografijos šaltiniai pranešime aptarti ir kolektyvinės žmonių atminties liudijimai, išskiriant dvi lokalinės istorijos atminties tradicijas: valdovų (dinastijos) ir liaudies, vietinių gyventojų. Savo ligšiolinius ir visuomenėje atgarsį jau sukėlusius Pilėnų istorijos tyrimus apibendrina Darius Baronas pranešime „Pilėnai senųjų ir naujųjų istorikų vaizduotėje“. Autorius dar kartą patvirtino savo versiją apie XIV a. pirmosios pusės įvykius, ją pagrįsdamas tyrinėtojų mažai naudotą šaltinių informacija ir konfrontuodamas šias žinias su vėlesnių istorikų interpretacijomis. Pranešimas sulaukė gyvos ir užsitiesios diskusijos, kurioje šalia šaltiniotyminių klausimų netrūko ir ne mažiau svarbių pastabų apie istorinės atminties formų ir temų kaitą.

Dar viena Lietuvos istorinėje savimonėje populiari tema nagrinėta Rimvydo Petrauskio pranešime „Vytauto vainikas: neįvykusios karūnacijos ir „dingusios“ karūnos reikšmės“. Tai buvo bandymas naujai perskaityti 1428–1430 m. ir kiek vėlesnių šaltinių korpusą, susijusį su Vytauto karūnacijos idėja ir „dingusios“ karūnos istorija. Be kita ko, diskutuota su istoriografijoje įsitvirtinusi požiūriu apie ilgalaikių Vytauto karūnacinių planų egzistavimą, mėginta aptarti karūnavimo (t. y. naujos karalystės įkūrimo) galimybes vėlyvųjų viduramžių Europoje, apibūdinti, kokiais būdais Vytautas rengė dirvą galimam išaukštinimui. Kartu nagrinėta ir apie šį įvykį susiformavusi istorinė tradicija, jos raida bei vieta lietuvių istorinėje savimonėje. Pranešimo pabaigoje pateikti Niurnbergo miesto šaltiniuose randami duomenys apie tolesnį „materialų“ karūnos likimą.

Vytauto tematiką pratęsė Rūta Čapaitytė pranešimu „Vytauto mirtis: šaltiniai ir interpretacijos“. Pranešėja apžvelgė vėlyvųjų viduramžių bei Naujųjų laikų metraščiuose ir kronikose pateiktas žinias bei interpretacijas apie Vytauto mirties aplinkybes. Pagal istoriografiniuose šaltiniuose pateiktus duomenis ir aiškinimus išskirti du pasakojimo šia tema tipai, sąlygiškai pavadinti lakonišku ir išplėstiniu. Lakoniškame pasakojime (pvz., Bychovco kronikoje) konstatuojamas tik mirties faktas. Išplėstiniame pasakojime (pvz., Jono Dluogošo kronikoje) aprašomas ilgalaikis procesas, detalai nusakomi įvykiai (liga) ir jų priežastys. Iš kronikos į kroniką perkeliama įvairiomis versijomis apipinti pasakojimai pranešime gretinti su vienalaikiais epistoliniais šaltiniais. Vytauto ar jo adresantų laiškuose po Lucko suvažiavimo neaptikus duomenų apie didžiojo kunigaikščio ligas ar silpimą svarstyta, kokie Vytauto gyvenimo įvykiai galėjo inspiruoti Dluogošo pasakojimą apie ilgą Vytauto sirgimą, kuris kartotas ir vėlesnių laikų kronikose.

Paskutiniame sekcijos pranešime „Dorasis „Dorojo lietuvio“ (1592 m.) autorius“ Darius Antanavičius pamėgino rasti šaltiniotyriminį atsakymą į klausimą, kas buvo 1592 m. Vilniaus Jokūbo Morkūno (Markovičiaus) spaustuvėje išspausdinto anoniminio kūrinio „Dorasis lietuvis supažindina savo lietuvių tautos brolius, kokią teisę lietuvių tauta nuo seno turi į Livonijos žemę, taip pat brolybę, sąjungą, uniją, o lenkų tauta nieko to neturėjo“ autorius. Ligšiolinėje literatūroje autorystė buvo priskiriama Žemaitijos bajorui Chrizostomui Volodkevičiui. Pranešėjas, remdamasis biografiniais duomenimis, šią hipotezę atmetė ir išskėlė bei pagrindė spėjimą, kad knygos autorius buvo žinomas XVI a. pabaigos ir XVII a. pradžios kultūros veikėjas, LDK raštininkas Elijas Pilgrimovijus (Pielgrzymowski).

Dalis sekcijos pranešimų (taip pat numatytas, tačiau, autoriui negalėjus atvykti, likęs neperskaitytas Kęstučio Gudmanto tekstas „Algirdo žygiai į Maskvą ir XVI a. metraštininkų interpretacija“) bus paskelbti „Istorijos šaltinių tyrimų“ 3 tome.

Sekcija *Tapatybės XIX amžiaus Lietuvoje*

Rimantas Miknys

Sekcijos organizatoriai, diskutuodami dėl jos temos, atkreipė dėmesį į tai, kad 1988 m. prasidėjęs Lietuvos istoriografijos atsinaujinimas svariai pakeitė ir XIX a. Lietuvos istorijos sampratą. Tačiau nepaisant „Lietuvių Atgimimo istorijos studijų“ serijos bei daugelio kitų mokslinių publikacijų, istorikai vis dar nėra pateikę aiškesnio vaizdo apie dominavusių kolektyvinės tapatybės formų transformacijas, lydėjusias esminius Lietuvos visuomenės struktūrinius pokyčius XIX a. – XX a. pradžioje. Kaip žinia, Lietuvos visuomenės modernėjimas XIX a. – XX a. pradžioje – sudėtingas ir gana prieštaringas procesas, nulemtas tam tikrų sociokultūrinių ir politinių to meto visuomenės raidos ypatybių. Struktūrinis modernėjimo supratimas suponuoja reiškinių, susijusių su visuomenės transformacija iš tradicinės luominės į tautinę pilietinę, analizę. Dėl to svarbūs tampa įvairių socialinių grupių, etninių ir subetninių bendruomenių mentaliteto raidos, tautinių identitetų formavimosi tyrimai. Tema aktuali ir savo moksliniu, ir visuomeniniu-politiniu krūviu. Vienu atveju, kultūrinių sankirtų, paribių etnosų mentalitetų tyrimai yra ir sociologų, ir etnologų, kultūros antropologų specialistų bei istorikų domėjimosi sfera. Antru, – politinės istorijos, politologų ir politikų dėmesio centre. Pirmiausia buvo pastebėta, kad tarp didžiausių susidomėjimą keliančių problemų yra ir tautinės tapatybės pokyčiai nuo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje dominavusios politinės / pilietinės tautos sampratos iki naujaisiais laikais įsivyravusios etnolingvistinės tapatybės sampratos. Todėl buvo sutarta, kad sekcijoje pirmiausia reikia aptarti kai kurias šių transformacijų raidos bei įvairialypių kolektyvinių tapatybių koegzistavimo aplinkybes XIX a. – XX a. pr. Lietuvoje ir kaimyniniuose kraštuose.

Pranešimus ketino skaityti 8 suvažiavimo dalyviai. Deja, Ryšardas Gaidis (VU), kurio preliminari pranešimo tema buvo „XIX amžiaus II pusės – XX a. pradžios „lojalisto“ portretas“, dėl nepalankiai susiklosčiusių aplinkybių negalėjo dalyvauti sekcijos darbe. Visi kiti perskaitė savo pranešimus. Diskusijos, kurias vedė Darius Staliūnas, vyko iš karto po kiekvieno pranešimo, nes siekta registruoti savarankiškas temos problemas ir apibrėžti, tikslinti pirminių tyrimo objektą. Tiesą pasakius, tai padaryti pavyko ne visiems pranešėjams. Štai Dalia Marcinkevičienė (VU, „Tautinės tapatybės aspektai XIX amžiaus lietuvių šeimoje“) pasidalijo tik bendrais pastebėjimais, ypač akcentuodama vedybinio amžiaus sąsają su tautine tapatybe. Neišaiškinusi metodologinių prieigų „išgriebdama“ pavienius faktus iš to meto visuomenės socialinio-kultūrinio konteksto procesų, pranešėja sureikšmino vėlyvų vedybų atvejį tautinio tapatumo charakteristikoje.

Paulius Subačius (VU) pranešime „Kaip (ar) keitėsi Antano Baranausko kultūrinė tapatybė“ kvestionavo išsigalėjusį A. Baranausko biografijos modelį, pasak kurio, poetas išgyveno du tapatybės lūžius – kai „atsivertė“ į lietuvybę ir kai nuo jos „nusivertė“. Anot pranešėjo, A. Baranausko tapatybės pokyčius galima sieti ne vien su etnolingvistiniu prieraišumu, bet ir su socialinio statuso, religinio sąmoningumo, gyvenimo vietos, domėjimosi ir studijų objektų kaita. Nors A. Baranausko tapatybės „įvestis“ (nekilmingų miestelio žemdirbių lietuvių vaikas) ir „išvestis“ (aukščiausių socialinio statuso pakopą pasiekęs daugiakalbis dvasininkas) – labai skirtingos, sunku sudėlioti raidą kaip aiškiai apibrėžtų tarpsnių ir transformacijų grandinę. Metodologinė problema, anot P. Subačiaus, – ar galima tapatybės trajektoriją interpretuoti kaip kylančią. Iš mažai reflektuotų poeto kultūrinės tapatybės veiksnių minėtinas paauglystės laikotarpis, kai jis tarnavo klebonijoje liokajumi, paslaptingi kontaktai su Augustu Šleicheriu, rekolekcijos Insbruko jėzuitų namuose.

R. Miknys ir D. Staliūnas (LII) pranešime „Lenkiškumas Lietuvoje: tapatybės modeliai“ pastebėjo, kad paskutiniaisiais metais gana netikėtai į mokslinį diskursą grįžo XX a. pradžios terminai „senlietuviai“ ir „naujieji lietuviai“. Šiuos terminus į mokslinę apyvartą gražinę tyrinėtojai (Krzysztofą Bukowskis, Alfredas Bumblauskas) tuo, be kita ko, siekia kritikuoti dominuojantį istoriografijoje požiūrį į lietuvių–lenkų konfliktą kaip dviejų modernių nacionalizmų susidūrimą. Teigiama, kad šiam konfliktui geriau tiktų minėtieji „senlietuvio“ ir „naujlietuvio“ terminai, nes iš tiesų tai buvo dviejų skirtingų lietuvybės sampratų – senosios (istorinės) ir modernios (etnolingvistinės) – ginčas. Pranešėjai atkreipė dėmesį, kad pati distinkcija tarp „senojo“ ir „naujojo“ vienos ar kitos tautinės tapatybės varianto yra dažnai sutinkama Vidurio ir Rytų Europos šalyse (Čekijoje, Latvijoje etc.), tačiau šios terminologijos taikymas lietuviškam atvejui, ypač XX a. pradžios situacijai apibūdinti, gali būti klaidinantis. Šią tezę pranešimo autoriai pamėgino pagrįsti aptardami tuos kolektyvines tapatybės tipus, kurie minėtoje istoriografijoje priskiriami „senlietuvio“ tipui. Pranešimo išvado-

je jie konstatavo, kad vienintelė situacija, kai galima būtų išvelgti „naujojo“ ir „senojo“ lietuvių konfliktą, buvo tarp lietuvių tautinio sąjūdžio pagimdytų lietuvių ir tokių kaip K. Skirmuntaitė, iš dalies M. Römeris, galiausiai ir S. Narutavičius. Bet pastarųjų buvo mažai, tad ir šie nesutarimai neturėjo lemiamos įtakos tautiniam konfliktui. O antra vertus, tie iš jų, kuriems likimas lėmė likti etnografinėje Lietuvoje ar į ją sunkiau ar lengviau grįžti, surado motyvaciją sambūviui, o ne konfliktui su „naujaisiais lietuviais“. Pagrindinė konflikto ašis, anot pranešimo autorių, buvo tarp modernaus lietuvių ir modernaus lenkų tautinių sąjūdžių, pirmiausia jo endekiškos srovės.

Tuo tarpu Saulius Pivoras (VDU), išsakydamas savo pasvarstymus „Baltvokiečių ir Suomijos švedų modernaus tautinio tapatumo formavimosi klausimu“, konstatavo abiejų subjektų panašumą tuo, kad nacionalinio identiteto formavimosi procese teritoriniu-politiniu identitetu rėmėsi ne tik Suomijos švedai, bet ir baltvokiečiai. Tačiau vieniems pavyko, kitiems – ne. Pranešime jis pabandė atsakyti, kodėl taip atsitiko. Nepretenduodamas į galutinį atsakymą jis tik aptarė aplinkybes, kurios šiek tiek gali padėti išryškinti tas alternatyvas, kurios buvo įmanomos arba neįmanomos ir Lietuvos lenkų tautiškumo evoliucijoje. Pranešimo autorius konstatavo, kad baltvokiečių ir latvių, kaip ir estų, pozicijos bendro teritorinio identiteto požiūriu išsiskyrė ir nebesuartėjo išsivysčius tautiniams judėjimams. Pabaltijo viziją latvių bei estų judėjimai atmetė, maždaug nuo 1870 m. ėmė konstruoti etniniais daugumos gyventojų požymiais grįstų Latvijos bei Estijos vizijas. Apie 1860 m. atsirado „Latvijos“, kaip visų latvių gyvenamas teritorijas apimančios etnokultūrinės bei etnosocialinės teritorijos, sąvoka. Pagrindinė kliūtis bendram teritoriniam-politiniam identitetui, anot pranešėjo, buvo bendros socialinės reformos programos nebuvimas. Ir baltvokiečiai, ir latviai (bei estai) ieškojo sąjungininkų Rusijoje. Vieni gerinosi oficialiajam Peterburgui, kiti – slavofilams ir rusų nacionalistams ar socialistams. Vieni norėjo apginti vadinamąją Pabaltijo autonomiją (labiau luominio pobūdžio iki pat XX a. pradžios), kiti siekė kuo greičiau šią autonomiją išardyti, sugriauti.

Kalbėdamas apie dualistinio identiteto atvejus, S. Pivoras pažymėjo, kad baltvokiečiai niekada nepasizymėjo etnokultūrinio dualizmu, ne tik saviidentifikacijos, bet ir objektyviu etnokultūrinio požiūriu. Latvių kalbą tam tikra labai nedidelė dalis gyventojų (išskyrus, tiesa, baltvokiečių pastorius) išmoko tik tarpukario nepriklausomos Latvijos periodu, bet ir toliau išlaikė aiškų atskirumą, mažai integravosi į Latvijos visuomenę. Naujas Latvijos teritorinis-politinis identitetas buvo sutiktas kaip neišvengiama blygybė. Ir atvirkščiai – *Suomijos švedų* teritorinis identitetas yra vienas iš ryškiausių jų nacionalinio identiteto bruožų nuo pat XIX a. pradžios. Nuo pat Suomijos didžiosios kunigaikštystės, t. y. pirmosios Suomijos valstybės, įkūrimo. Tai ir tapo dualistinio identiteto pagrindu. Apibendrinamas savo pasvarstymus S. Pivoras konstatavo, kad saviidentifikacijos požiūriu Suomijos švedų identitetas yra vientisas, integruojantis skirtingas kultūrinės tradicijas, bet aiškiai teritoriškai-politiškai apsibrėžiantis

priklausymu moderniai Suomijos tautai. Suomijos dvikalbės nacionalinės kultūros susidarymas nemažai buvo nulemtas socialinės struktūros (ji gan tolygi, nėra priežasčių gilesniam socialiniam konfliktui) ir pavykusio kompromisinio susitarimo XIX a. pabaigoje tarp atskirų visuomeninių srovių Suomijoje. To susitarimo orientyras, anot pranešėjo, – būtinybė remti teritorinį-politinį nacionalinį identitetą.

Remigijus C i v i n s k a s (VDU) pranešime „Etnokonfesinių ir luominių tapatumų kaitos raiškos XIX a. pirmos pusės miestuose“, remdamasis archyviniais šaltiniais, ypač statistikos duomenimis, apibūdino šios problematikos tyrimų atraminius momentus. Pirmiausia jis pabrėžė, kad šie tapatumai yra susiję su luomu, gyvenimo mieste tradicijos ypatumais. Buvo pastebėta, kad senąsias tvarkas pirmiausia buvo siekiama išlaikyti per cechų miesto bendruomenės organizaciją ir kad tapatumų formavimuisi didelę įtaką turėjo interesų kaita. Konstatuota, kad žydai nesitapatino su miestiečiais dėl savo kaip etnokonfesinės grupės išskirtinumo ir interesų. Baigiant buvo pažymėta, kad miestiečių tapatumo tyrimai – sudėtingi, reikalaujantys specialių metodologinių priėgų.

Manau, kad metodologinius pagrindus temos konceptualizavimui nubrėžė Zitos M e d i š a u s k i e n ė s pranešimas „Naujos tautinės tapatybės formos paieškos Lietuvoje XIX a. I pusėje (nuo politinės link kultūrinės tapatybės)“. Ji atkreipė dėmesį, kad nagrinėjamu laikotarpiu vyko „bajoriškos“ tautos sampratos, kai tauta siejama su politinėmis teisėmis ir laisvėmis bei valstybe, transformacija į jos pabrėžtiną ryšį su teritorija ir kilme. Tauta vis dažniau sieta su kalba, istorija, religija, tradicija ir papročiais (LDK statutas, krikščioniškoji tradicija, savitarpio pagalba – pilietinis gėris ir pan.). Po 1831 m. sukilimo ypač akcentuotos tautos sąsajos su aukštąja kultūra. Antra vertus, pranešėja argumentuotai konstatavo jau nuo pat XIX a. pradžios visuomenėje tarpus ir etnolingvistinei tautos sampratai. Tokį tapatumą ypač stiprino besiplėtoję etnografiniai tyrimai. Dažniausiai jų iniciatoriai (Balinskis, Chodakowskis ir kt.) pagrindiniu tautos kriterijumi laikė kalbą. Apibendrinant buvo konstatuotos labai plačios to meto tautinės tapatybės variantų pasirinkimų galimybės. Tačiau tokių tapatybių konfigūracijų ir raiškos tyrimai dar laukia ateityje.

Apibendrinant svarstymus, diskusijas konstatuota, kad temos tyrimai yra fragmentiški, nenuoseklūs ir nesisteminti, todėl neturime aiškaus identitetų raiškos kaip visumos supratimo. Tai lemia ir tai, kad neturime ir to meto Lietuvos visuomenės struktūruoto vaizdo. Jis iki šiol tebelieka mozaikiškas. Tad būtina organizuoti programinius temas tyrimus, kurių išeities taškas – tarpdiscipliniškumas.

Sekcija *Vėlyvasis sovietmetis Lietuvoje: tyrimų būklė ir naujų priemonių galimybės*

Arūnas Streikus

Sovietinį Lietuvos istorijos laikotarpį chronologiškai galima skirti į dvi dalis: ankstyvąjį ir vėlyvąjį sovietmetį. Per du pirmuosius sovietų valdymo dešimtmečius Lietuvos visuomenė patyrė dvejojo pobūdžio sovietizaciją: „kietąją“ (stalininis teroras) ir „švelniąją“ (chruščiovinis atšilimas). Skirtingas poveikio technologijas patyrę lietuviai daugiau ar mažiau tapo *homo sovieticus* dalimi. Galima teigti, kad septintojo dešimtmečio pabaigoje susiformavęs visuomenės tipas iš esmės nebesikeitė iki režimo žlugimo. Kokia tai buvo visuomenė? Ar ji kuo nors skyrėsi nuo bendro sovietinio vardiklio? Į šiuos ir panašius klausimus galime pateikti tik labai neapibrėžtus, dažniausiai hipotetinius atsakymus, kadangi iki šiol lietuvių istoriografija daugiausia orientavosi į ankstyvojo sovietmečio arba sovietizacijos tyrimus. Tarp vyresniosios kartos Lietuvos istorikų tebevyraujantis objektyvaus istorinio tyrimo idealas trukdė jiems atsigręžti į laikotarpį, kurį dauguma dar gerai prisimena patys. Tik paskutiniu metu jaunosios istorikų kartos pastangomis pradėti brėžti ir vėlyvojo sovietmečio situacijos kontūrai. Antrasis Lietuvos istorikų suvažiavimas tapo gera proga apibendrinti šio darbo patirtį bei aptarti aktualiausias būsimų tyrimų kryptis.

Sekcijos struktūra buvo sudėliota remiantis prielaida, kad vėlyvojo sovietmečio Lietuvos visuomenė, nepaisant niveliuojančios sovietizacijos įtakos, išliko labai segmentuota. Didžiausią šios visuomenės dalį, be abejonės, sudarė eiliniai tarybiniai piliečiai, mėginę gyventi normalų gyvenimą iš esmės nenormalioje sistemoje. Normalumo iliuziją gerokai padidino septintajame ir aštuntajame dešimtmetyje Lietuvoje sparčiai vykę industrializacijos ir urbanizacijos procesai, kurių eiga ir socialinės pasekmės išoriškai buvo stulbinamai panašūs į tai, kas tuo pat metu vyko kitame Baltijos jūros krante – savitą gerovės valstybės modelį sukūrusiose Skandinavijos šalyse. Šiuos panašumus ir skirtumus atskleidusio tarptautinio tyrimų projekto rezultatus suvažiavimo metu pristatė Marija D r e m a i t ė, skaičiusi pranešimą „Industrializacija, urbanizacija ir regioninis planavimas sovietinėje Lietuvoje: tyrimų priemonės ir kontekstai“. Prelegentės pateikti duomenys, be kita ko, kvestionuoja lietuviškoje istoriografijoje jau spėjusį įsitvirtinti teiginį, jog regionų plėtros planas buvo lietuviškosios nomenklatūros parengtas projektas, apsaugojęs Lietuvą nuo masinės rusakalbės darbo jėgos imigracijos. Po pranešimo ir dėl jo kilusių diskusijų labiau pagrįstas pasirodė požiūris, kad sovietinis valdantysis elitas Lietuvoje neturėjo didesnių galimybių paveikti čia vykusių procesų.

Vėlyvuosiu sovietmečiu įsitvirtinusi nomenklatūrinio valdymo sistema suformavo gana uždara vietinio valdančiojo elito sluoksnį, pasižymėjusį savitomis tradicijomis ir mentalitetu. Lietuviškosios nomenklatūros veidas Lietuvos istorikų iki šiol nebuvo atidžiau nagrinė-

tas, nors tai itin aktuali tema, ypač turint galvoje paskutiniu metu viešajame diskurse stebimas pastangas įtvirtinti nomenklatūrinę sovietmečio istorijos versiją. Ledus šiame tyrimų lauke mėgina pralaužti jaunas istorikas Vilius Ivanauskas. Suvažiavime skaitytame pranešime jis analizavo viešajame diskurse konkuruojančius lietuviškosios nomenklatūros veiklos interpretavimo variantus, mėgindamas parodyti jų (ne)adekvatumą duomenims, kuriuos pranešėjui pavyko surinkti pasitelkus Lietuvoje dar novatorišką kokybinio interviu metodą. Vis dėlto postrevizionistinei sovietologų mokyklai save priskiriančio V. Ivanausko išdėstyta koncepcija (galbūt ir dėl nepakankamai aiškiai apibrėžtos terminologijos bei griežtų išvadų trūkumo) neįtikino suvažiavime dalyvavusių istorikų, kuriems sovietinei tikrovei nagrinėti priimtinesnė atrodo totalitarizmo teorija. Šios teorijos klasikų suformuluotos tezės, kad valdantysis totalitarinių režimų elitas yra labiausiai ideologijos pažeista visuomenės dalis, Lietuvos atvejis taip pat, atrodo, nepaneigia.

Aštuntajame dešimtmetyje Lietuvoje atgijęs antisovietinio pasipriešinimo sąjūdis liudijo, kad nei „kietoji“, nei „švelnioji“ sovietizacija nesukūrė visiškai homogeniškos *homo sovieticus* masės. Nors ir negausus disidentų sluoksnis buvo gyvas moralinis priekaištas visuomenės daugumai, kuri tuo metu jau buvo gana gerai perpratusi dvigubo mąstymo ir elgesio taisykles. Per beveik du dešimtmečius Lietuvoje sukauptas gana didelis neginkluoto pasipriešinimo tyrimų įdirbis, kurį suvažiavimo metu apibendrino vienas iš šios krypties tyrimų pradininkų Algirdas Jakubčionis. Deja, nepaisant gana tvirto faktografinio pagrindo, ir šioje vėlyvojo sovietmečio tyrimų srityje pasigendama originalesnių ir drąsesnių išvalgų. Iki galo neatsakytas lieka taip pat klausimas, kokią įtaką išsaugant nonkonformizmo ir pasipriešinimo dvasią turėjo lietuvių išeivija, kuri vėlyvuoju sovietmečiu akivaizdžiai tapo svarbiu Lietuvos gyvenimo faktoriumi. Ne mažiau pagrįsti mėginimai svarstyti galimo atvirkštinio poveikio kai kuriems išeivijos sluoksniams klausimą kol kas sukelia gana skausmingą reakciją tarp išeivijos studijomis besidominčių istorikų, daugumai kurių sunkiai sekasi išsivaduoti iš liberaliosios išeivijos srovės kadaisė sukurtų interpretacijų rėmų. Išeivijos ryšių su sovietine Lietuva tyrimų virtuvę suvažiavime apžvelgusi Išeivijos studijų instituto darbuotoja Daiva Dapkutė pripažino egzistuojant nesuskalbėjamą tarp jos kolegų iš vienos pusės ir sovietologų iš kitos pusės, tačiau vargu ar pagrįstai pagrindine šios problemos priežastimi įvardijo tai, kad abiejų pusių tyrėjai pernelyg pasikliauja kuria nors viena šaltinių grupe (vieni neva dėl tingumo ignoruoja išeivių spaudą ir kitus išeiviškos kilmės šaltinius, kiti dėl objektyvių priežasčių negali naudotis įslaptintais KGB archyvais).

Disidentai ir išeivija nebuvo vieninteliai vėlyvojo sovietmečio Lietuvos visuomenės normas kvestionavę veiksniai. Alternatyvią sovietiniam diskursui erdvę reprezentavo ir Bažnyčia, kuri nors ir smarkiai nukentėjo nuo sovietų antireliginės politikos veiksnių, aštuntajame dešimtmetyje sugebėjo vėl iškilti kaip stipriausias pasipriešini-

mo režimui katalizatorius. Šią prieštarą tarp gana sudėtingos Bažnyčios vidaus situacijos septintojo dešimtmečio pabaigoje ir jos moralinio autoriteto kilimo aštuntajame ir devintajame dešimtmetyje savo pranešime atskleidė ir mėgino paaiškinti sekcijos vadovas Arūnas S t r e i k u s. Jo požiūriu, išskirtinį Bažnyčios vaidmenį vėlyvuju sovietmečiu lėmė trys pagrindinės priežastys: platesnės intelektualinės opozicijos nebuvimas, atkurti vietos Bažnyčios ryšiai su visuotine Bažnyčia ir sovietų režimo atstovų nesugebėjimas ištrukti iš ideologinių dogmų nelaisvės bei adekvačiai vertinti situaciją. Vis dėlto ir šis pranešimas patvirtino, kad vėlyvojo sovietmečio istorinių tyrimų laukas tebėra lyg vos pradėtas arti dirvonas, kuriame atsakytų ir neatsakytų (netgi neišskeltų) klausimų balansas akivaizdžiai lieka pastarųjų naudai. Belieka viltis, jog sekcijos svarstymai suteiks bent menką impulsą aktyvesniam šios epochos tyrinėjimui.

**Sekcija *Sukilimai, maištai, revoliucijos XVIII amžiuje:*
*istoriografinių tradicijų sankirtos***

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

Per pastarąjį dešimtmetį ženkliai išaugęs susidomėjimas XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija, pasireiškęs suintensyvėjusiais miestų istorijos, parlamentarizmo, valstybės valdymo struktūrų tyrimais, personalijų aptarimu, viešosios ir privačiosios sferos santykio analize, iš esmės nepalietė itin aktualių socialinės bei ekonominės istorijos temų. Socialiniai judėjimai – valstiečių ir miestelėnų maištai, ginčai su dvarų valdytojais, plačias visuomenės mases apėmęs 1794 m. sukilimas ir jo sąsajos su Prancūzijos revoliucija, maištų ir sukilimų malšinimo praktika – tai temos, kurios iki šiol nesulaukė platesnių tyrimų ir mokslinių diskusijų. Būtent dėl šių priežasčių XVIII a. istorijos problemoms skirtoje sekcijoje ir buvo siekiama aptarti LDK vykusių politinių ir socialinių judėjimų vertinimą istoriografijoje, aptarti terminijos problemas, išanalizuoti politinių ir socialinių judėjimų sąsajas su Apšvietos epochos subrandintais revoliuciniais judėjimais Vakarų Europoje, ieškant panašumų ir skirtumų šių judėjimų ideologijoje ir praktikoje, aptarti maištų slopinimo kultūrą bei nubrėžti gaires tolesniems XVIII a. sociopolitinės Lietuvos istorijos tyrimams.

Sekcijoje buvo perskaityti 5 pranešimai. Vidaus karą kaip reiškinį, remdamasis XVII–XVIII a. sandūroje LDK vykusiu didikų grupuočių karu, pranešime „Respublikonų kova su Sapiegomis XVIII a. pradžioje“ analizavo Gintautas S l i e s o r i ū n a s (LII). Pranešėjas atkreipė dėmesį į sudėtinius vidaus karo genezės ir jo eigos etapus bei pasiūlė galimą vidaus karo periodizavimą pagal politinės ir ginkluotos kovos (rokošo, kariuomenės konfederacijos) formų dominavimą. Pranešime buvo aptarta dvišaldystės problema, susidariusi LDK sukūrus generalinę konfederaciją, ir dvišaldystės legitimizavimo klausimas.

Valdas Rakutis (Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija), remdamasis oficialiais šaltiniais (Abiejų Tautų Respublikos seimo nutarimais dėl tvarkos palaikymo valstybėje, kariuomenės statutais ir t. t.) bei maištų ir neramumų slopinimo praktika LDK, siekė atsakyti į klausimą, ar apskritai galima kalbėti apie tam tikrą maištų slopinimo kultūrą XVIII a. („Maištų ir sukilimų malšinimo kultūra Lietuvoje“). Atkreipdamas dėmesį į vieną iš valstybinės kariuomenės paskirčių – užtikrinti viešąją drausmę – V. Rakutis pastebėjo, kad dėl esamo pasirengimo lygio XVIII a. valstybinė Lietuvos kariuomenė šios paskirties atlikti nepajėgė. Maištų slopinimui neretai būdavo pasitelkiama privati kariuomenė (pvz., Radvilų milicija). Lygindamas socialinių neramumų malšinimo praktiką Lietuvoje ir Prūsijoje, pranešėjas pastebėjo, kad dėl skatinimo sistemos nebuvimo ir socialinės malšintojų sudėties maištų malšinimas Lietuvoje nepasižymėjo didesne prievarta.

Sukilėlių kariuomenės organizavimo problemas 1794 m. analizavo Vytauto Didžiojo universiteto doktorantas Eduardas Brusokas. Pranešėjas aptarė nereguliariųjų sukilėlių dalinių organizavimo principus ir jų įgyvendinimą LDK, išskirdamas ir lygindamas du kariuomenės sudarymo būdus: pavieto miliciją ir visuotinį šaukimą. Ypatingas dėmesys pranešime buvo skiriamas socialinei nereguliariųjų sukilėlių dalinių sudėčiai – bajorijos ir valstiečių santykio klausimui. E. Brusokas atskleidė nereguliariųjų sukilėlių dalinių formavimo pavietuose ir parapijose sistemą bei išskėlė klausimą dėl sukilėlių dalinių (šaulių, girių šaulių, miškininkų) įvardijimo šaltiniuose bei istoriografijoje.

Maišto ir sukilimo sąvokas bei jų taikymą vertinant 1769 m. įvykius Šiaulių ekonomijoje aptarė Ramunė Šmigelskytė-Stukienė (LII). Išanalizavus 1769 m. įvykių eigą ir jos interpretaciją istoriografijoje (B. Smigielskio, A. Janulaičio, R. Marčėno ir kt. autorių darbuose) bei to meto šaltiniuose buvo prieita prie išvados, kad valstiečių judėjimas Šiaulių ekonomijoje neperaugo į sukilimą, todėl šios sąvokos taikymas įvykiams apibūdinti nėra pagrįstas.

Liudas Glemža (VDU) pranešime „Maištai ir revoliucijos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestuose ir miesteliuose“ pažymėjo, kad maištu gali būti įvardijamas nepaklusnumas valdytojams ir įstatymų nesilaikymas. L. Glemžos tyrimų rezultatai leido prieiti prie išvados, kad Lietuvoje miestų ir miestelių gyventojai konfliktus dažniau sprendavo pasirinkdami teisinį konflikto sprendimo kelią, t. y. kreipimąsi į Aseorių teisumą, o ne maištą.

Sekcijos darbą vainikavo diskusija, kurioje buvo aptariama sąvokos „revoliucija“ kaita ir prasmės LDK šaltiniuose ir istoriografijoje. Analizuota ir gausiais pavyzdžiais siekta atskleisti, nuo kada „maišto“, „permainų“, „perversmo“, „prievartos“, „istorijos rato pasukimo atgal“ ar „pokyčių“ prasmėmis XVIII a. šaltiniuose vartota sąvoka „revoliucija“ virto esminius socialinių struktūrų pokyčius įvardijančia sąvoka.

**Sekcija *Kaimynų iššūkiai mūsų praeities atminčiai ir pažinimui:
tapatybės projektai, sąmonės kontrolė, sąvokų primetimas ir istorijos politika
dabartinėje Rusijoje***

Sekcijos vadovas *Nerijus Šepetys*

1. Įžanga. Arvydas *A n u š a u s k a s*. Istorijos periodizacija ir politikos istorizacija posovietinėje erdvėje.

2. Istoriskai „(ne)mažėjanti“ Rusija, arba kodėl mums jos (ne)reikia bijoti?

Pranešėjas *Egidijus V a r e i k i s*

Koreferentas *Bernardas G a i l i u s*

3. Istorijos erdvės „užkariavimas“ XXI a. Rusijoje: negatyvioji istorijos tapatybė?

Pranešėjas *Ramūnas T r i m a k a s*

Koreferentas *Aurimas Š v e d a s*

Diskusija: Rusijos iššūkis XX a. istorijai ir XX a. istorijos iššūkis Rusijai.

Moderatorius *Nerijus Š e p e t y s*

Dalyviai: *Algimantas Kasperavičius, Virgis Valentinavičius, Dainius Žalimas.*

Sekcija *Klaipėdos „sugrąžinimas“ į europinį kontekstą 1939 m.*

Silva Pocyté

Sekcijos, skirtos 1939 m. kovo mėnesio įvykiams Klaipėdoje aptarti, atsiradimas istorikų suvažiavimo programoje nebuvo atsitiktinis. Visų pirma istorikų suvažiavimas vyko Klaipėdoje, kurio universiteto istorikai jau beveik porą dešimtmečių tyrinėja Klaipėdos miesto ir krašto bei Mažosios Lietuvos istoriją ir kultūrą; antra, 2009 m. sukako 70 metų nuo Klaipėdos krašto praradimo. Šis „jubiliejus“ subrandino idėją organizuoti šiai temai skirtą sekciją Lietuvos istorikų renginyje.

Kaip rašoma sekcijos anotacijoje, Klaipėdos kraštas buvo paskutinė Trečiojo reicho užimta teritorija, kurią prisijungiant nenuaidėjo nė vienas šūvis. Vokietijos veiksmai 1939 m. kovo mėn. yra gana gerai ištyrinėti, kaip, beje, ir Klaipėdos krašto raida nuo 1919 iki 1939 m. Po Lietuvos nepriklausomybės atgavimo vokiečių ir lietuvių istorikai kritiškai rekonstravo įvykius Klaipėdoje ir su jais susijusias vokiečių–lietuvių santykių, Berlyno ir Kauno vyriausybių įtampas šiuo laikotarpiu. Tačiau tyrinėjant šią temą, galima surasti naujų įžvalgų, atskleisti netyrinėtus su šia problema susijusius niuansus: kokių pasekmių turėjo vokiečių įžengimas į Klaipėdą 1939 m. kovo mėn. vėlesniems Hitlerio sprendimams, ar darė įtaką vokiečių santykiams su kitomis valstybėmis, ar tiesiog miesto prie Danės likimas neturėjo didesnės reikšmės nacional-socialistinės Vokietijos tikslams, ką reiškė Lietuvai Klaipėdos praradimas, kokia buvo Klaipėdos krašto vietos gyventojų – vokiečių, mažlietuvių – laikysena ir reakcija į 1939 m. įvykius ir pabėgėlių iš Klaipėdos krašto padėtis.

Šią sekciją moderavo Joachimas Tauberis iš Nord-Ost instituto (Liuneburgas, Vokietija), kuris savo tyrinėjimuose daug dėmesio skiria Vokietijos užsienio politikos tarpukario metais analizei ir Klaipėdos kraštui. J. Tauberis apžvelgė europinį Klaipėdos krašto kontekstą, susiklosčiusį 1939 m., nes, jo nuomone, nagrinėjant Klaipėdos krašto problemą brestančio karo akivaizdoje stokojama europinio dėmens.

Analizuodamas nacionalsocialistinę Vokietijos užsienio politiką po 1933 m., J. Tauberis pabrėžė, kad su Hitlerio atėjimu į valdžią prasidėjo nauja Vokietijos užsienio politikos fazė, kurios tikslas buvo ne vien Versalio sutarčių revizija, bet ir dominuojančios padėties Europoje išsikvojimas. Šiame kontekste Versalio sutarties peržiūrėjimas buvo pirmas būtinas, tačiau ne galutinis tikslas. Istorikas pabrėžė, kad Vokietijos ekspansinėje politikoje Klaipėdos problema neatliko ypatingo vaidmens, o Vakarų valstybių laikysena liudijo ne Klaipėdos krašto ir Lietuvos naudai. Klaipėdos konvencijos signatarės nedėjo pastangų apginti Lietuvos suverenumą, nebuvo tariamasi dėl bendro susidariusios situacijos sprendimo, nes europinėje aplinkoje Klaipėdos klausimas neatrodė toks reikšmingas, kaip, pavyzdžiui, Sudetų krizė. Svarbiausia išvada, kurią iš Klaipėdos krašto „susigrąžinimo“ 1939 m. kovo mėnesį europinio konteksto pateikė J. Tauberis, buvo ta, jog 1939 m. kovą dar nebuvo suprojektuotas Hitlerio-Stalino paktas, tad vienintelė valstybė, kuri pareiškė protestą prieš Vokietijos veiksmus Lietuvos ir Klaipėdos krašto atžvilgiu, buvo Sovietų Sąjunga. Kita vertus, nereiktų užmiršti, jog Lenkijos užpuolimo planas *Fall Weiss* buvo parengtas balandžio 1 d., t. y. praėjus savaitei po Klaipėdos krašto anšliso.

Česlovas Laurinavičius (Lietuvos istorijos institutas), ieškodamas atsakymo į klausimą „Ką reiškia Lietuvai turėti Klaipėdą?“, lakoniškai konstatavo, jog Klaipėda Lietuvai garantuoja jūrinės valstybės būtį, kuri išsiskiria vakarų civilizacijai būdingu racionali dinamizmu ir politiniu demokratiškumu. Tačiau, jo nuomone, istorijos pavyzdžiai liudija, kad nesusiformavo pakankamai stiprūs Lietuvos ir Klaipėdos ekonominiai ryšiai, galėję būti abipusiai naudingi. Č. Laurinavičius teigia, jog normaliam tokios jungties funkcionavimui įtaką darė politiniai veiksniai. Iki Pirmojo pasaulinio karo problemiški ryšiai tarp Klaipėdos uosto ir jo platesnio hinterlando tarsi sąmoningai suponavo išankstinę skeptišką nuomonę apie Lietuvos valdymą Klaipėdos krašte 1923–1939 m. ir nulemtą „sugrižimą į Reichą“. Anot autoriaus, tokie vertinimai iliustruoja to meto idėjinės aplinkos ignoravimą arba tam tikrų jos dimensijų neįvertinimą, todėl pranešėjas didžiausią dėmesį skyrė Versalio sistemos analizei. Nagrinėdamas tarptautinę pokario situaciją, Č. Laurinavičius akcentavo rusiškąjį ir lenkiškąjį faktorių. Jis teigė, kad pagal Antantės lyderių sumanymą, Rusija turėjo tapti naujai sukurtų nacionalinių valstybių Vidurio Rytų Europoje garantu iš rytų pusės. Tačiau dėl Rusiją apėmusios bolševikinės anarchijos ji buvo atskirta nuo Europos, o rusiško garanto keitimas lenkišku tik dar labiau komplikavo tarptautinį stabilumą Vidurio Rytų regione. Č. Laurinavičiaus nuomone, Lenkijos vaidmuo, atskiriant Klaipėdos kraštą nuo

Vokietijos, buvo sureikšmintas vėlesniais tarpukario metais, kadangi Antantės vadovai Lenkijos sienas modeliavo pagal Rusijos nuostatas, t. y. Lenkijos rytinės sienos turi eiti pagal istorines Lenkijos karalystės ribas su tam tikrais pataisymais Suvalkijoje, o Lietuvai, kuriai pagal Versalį turėjo atitekti Klaipėdos kraštas, buvo numatytas autonominis statusas Rusijos sudėtyje. Autorius tiesiogiai susiejo poversalinę padėtį su Rusijos situacija, konstatuodamas, jog po sovietų valdžios įsitvirtinimo Rusijoje pastaroji buvo išstumta iš europinės arenos ir tai sunkino Klaipėdos krašto klausimo sprendimą, nes Lietuvai, netekusiai kaimyninės valstybės globos, Vakarai neperdavė Klaipėdos krašto demokratiniu būdu, o krašto prijungimas prie Lietuvos „incidentiniu vadinamo sukilimo būdu“ komplikavo padėtį šiame regione.

Lenkijos siekis palaikyti stabilumą regione, pretenduojant ne tik į visą Lietuvą, bet ir į Klaipėdą, sukėlė nesutarimus su Lietuva, kas destabilizavo politinę situaciją šioje teritorijoje. Rusijos faktorių Č. Laurinavičius išskiria ir analizuodamas Vakarų valstybių pastangas situacijai regione stabilizuoti, konstatuodamas, jog nebuvo išnaudota galimybė maždaug nuo 4 dešimtmečio pradžios pasitelkti Sovietų Sąjungos įtaką, siekiant išsaugoti kolektyvinį Rytų Europos saugumą. Versalio sistemos žlugimo ištakas jis sieja su Vakarų valstybių pasyvumu. Atsisakiusios palaikyti nepriklausomas valstybes Vidurio Rytų Europoje jos ne tik atvėrė kelią revanšistinės Vokietijos įsivyravimui, bet ir Versalio sistemos griūčiai. Vokietijos ekspansija buvo dangstoma europinės civilizacijos saugojimo nuo azijietiškos rusiškos grėsmės skraiste, todėl ir Neumanno-Sasso procesas Lietuvoje 4 dešimtmečio viduryje sulaukė nepalankios tarptautinės opinijos, dėl to nebuvo suformuotas vadinamasis Rytų paktas, nepasipriešinta Vokietijai 1938 m. Miunchene. Esant tokioms aplinkybėms, nekelia nuostabos Klaipėdos praradimo ir vėliau Lietuvos nepriklausomybės žlugimo aplinkybės. Č. Laurinavičius Jaltos nutarimus prilygino Versalio sistemos atkūrimui. Reziumuodamas autorius teigė, kad nors po 1945 m. Lietuva, netekusi suverenumo, atgavo Klaipėdą, tačiau lietuviai taip ir liko įkalinti valstietiško mentaliteto vaizdiniuose, nesukūrė jūrinio įvaizdžio, o Lietuvos kelias link Klaipėdos buvo nulemtas bendros europinės situacijos, kuri rėmėsi nacionalinių apsisprendimų principais bei jų įsitvirtinimu.

Silva Pocytyė (KU) analizavo lietuvininkų / klaipėdiškių politines ir tautines nuostatas 1939 m. kovo išvakarėse, remdamasi archyviniais dokumentais, svarbiausios lietuviškos organizacijos Klaipėdos krašte – Lietuviškųjų organizacijų komiteto paskutiniųjų posėdžių protokolais. 1934 m. pradžioje ši komitetą įkūrė aktyviausi lietuvininkai / klaipėdiškiai, norėję apjungti visas organizuotas lietuviškos veiklos pajėgas Klaipėdos krašte. Pranešėja pabrėžė, kad nuo pat komiteto veiklos pradžios buvo užprogramuoti nesutarimai tarp jos narių, nes komitetui priklausė tiek didlietuvių, tiek lietuvininkų vadovaujamos draugijos ir organizacijos Klaipėdos krašte. Tarp didlietuvių ir lietuvininkų / klaipėdiškių vyravo skirtingas požiūris į Klaipėdos krašto atlietuvinimo politiką. Didlietuviai laikėsi rezervuotos pozicijos ne itin lietu-

viškų lietuvininkų atžvilgiu. Tai, žinoma, didino įtampą tarp lietuviškojo elemento ir silpnino jo atsparumą vokiškumui, kurio sklaida krašte tapo nekontroliuojama nuo 1938 m. Komiteto nariai, supratę šios organizacijos nesugebėjimą sutelkti lietuviškas jėgas, 1939 m. vasario mėnesį svarstė galimybę Lietuviškųjų organizacijų komitetą reorganizuoti ir vietoj jo sukurti naują draugiją. Išlikusiuose posėdžių protokoluose išryškėja trapi ir sudėtinga lietuviškumo situacija paskutiniuosiomis autonominio Klaipėdos krašto gyvavimo dienomis. Lietuvininkai / klaipėdiečiai išsakė daug, jų nuomone, patirtų nuoskaudų – jie jautėsi esą išstumti iš Centro įstaigų veiklos, teigė, jog per daug proteguojamos Šaulių organizacijos ar iš Didžiosios Lietuvos atvykusių darbininkų interesai. Lietuvininkų / klaipėdiškių idėjinė atskirtis nuo didlietuvių ypač išryškėjo pradėjus svarstyti naujos lietuvišką veiklą vienysiančios draugijos įstatus ir ideologiją. Klaipėdiškis Jonas Užpurvis, pasiūlęs imti pavyzdį iš vokiško nacionalsocializmo ir kurti lietuviškąjį nacionalsocializmą, atskleidė akivaizdžią lietuvininkų / klaipėdiškių tautinio ir politinio tapatumo problemą. Jų manymu, apsaugoti nuo stiprėjančios vokiškos propagandos bus galima kuriant naują, nuo Centro valdžios finansiskai nepriklausomą draugiją, o idėjinį pagrindą siūlytas lietuviškas nacionalsocializmas atkleidė, jog pagal vokišką modelį sukurta ideologija jiems buvo artimesnė, nei didlietuvių siūlytos lietuviškos veiklos perspektyvos.

Vygas Vareikis (KU), remdamasis gausia Lietuvos centriniam valstybės archyve esančia dokumentų baze, pranešime nagrinėjo lietuvių pasitraukimą iš Klaipėdos krašto, daugiausia dėmesio skirdamas kariniam šio proceso aspektui. Pranešimo pradžioje pateikdamas glaustus to laikotarpio tarptautinės situacijos vertinimus, autorius atliepė jau anksčiau išsakytoms J. Tauberio ir Č. Laurinavičiaus mintims. V. Vareikio nuomone, „Klaipėdos klausimas buvo tik detalė Adolfo Hitlerio *Lebensraum* planuose, o britai ir prancūzai „traktavo Klaipėdos ir Lietuvos klausimą platesniame Rytų politikos kontekste ir nesirengė kariauti su Vokietija dėl Lietuvos ar Baltijos šalių. Pranešėjas atkreipė dėmesį į mažai lietuvių istoriografijoje plėtotą temą apie 4 dešimtmetyje Lietuvos kariuomenės štabe parengtus operatyvinius planus ir veikimo aplinkybes eventualaus karo su Vokietija ar Lenkija atveju, kurie dėl susiklosčiusių politinių aplinkybių nebuvo realizuoti.

Pasitelkdamas empirinę medžiagą, V. Vareikis plačiau analizavo 1939 m. kovo mėnesio pradžioje prasidėjusios karinės evakuacijos iš Klaipėdos krašto peripetijas, iliustratyviai perteikdamas tuo metu tarp krašto civilių lietuvių gyventojų ir kariškių tvyrojusią įtampą, chaosą Lietuvos centro valdžios įstaigose ir Lietuvos politinį bejėgiškumą prieš Vokietijos politinės ir karinės galios demonstravimą ultimatumo metu. Nagrinėjant kovo 22–23 d. įvykius, galima aiškiai suvokti išankstines Lietuvos kapituliacijos prieš Vokietiją nuotaikas. Kai kovo 22 d. naktį Lietuvos užsienio reikalų ministras J. Urbšys pasirašė sutartį su Vokietija dėl Klaipėdos krašto perleidimo, lietuvių pasitraukimas iš Klaipėdos krašto jau ėjo į pabaigą. Kovo 23 d. krašte dislokuotas

Lietuvos kariuomenės 6-asis pėstininkų pulkas, be konfliktų kirtęs sieną, pervaziavo į Didžiąją Lietuvą. Esminė V. Vareikio išvada buvo ta, jog informacijos apie politinę situaciją krašte, apie evakuacijos planus trūkumas sutrukdė Lietuvos įstaigoms ir institucijoms efektyviai išvežti iš krašto čia buvusį Lietuvos valstybės ir jos piliečių turta, nes jau nuo 1939 m. kovo 22 d. ryto Lietuva nebeturėjo realios įtakos Klaipėdos mieste ir visame krašte.

Zenonas Butkus (VU) pranešime analizavo Latvijos ir Estijos požiūrį į 1939 m. Klaipėdos įvykius ir atskleidė krašto geopolitinę įtaką Baltijos šalių saugumo kontekste. Autorius konstatavo, jog šios dvi valstybės suinteresuotai stebėjo ir dalyvavo sprendžiant Klaipėdos problemą visą tarpukario laikotarpį. Dar 1923 m. sausio pradžioje Latvija suteikė pagalbą Lietuvai, gabenusiai karinius dalinius į Klaipėdos kraštą per Latvijos teritoriją. Estijos požiūris šiuo klausimu buvęs palankus, tačiau nuosaikesnis, nes lygino Lietuvos veiksmus Klaipėdos krašte su Želigovskio akcija Vilniaus krašte. Latvija padėjo Lietuvai diplomatinėmis akcijomis stiprinti prolietuvišką, probaltiškąją įtaką Klaipėdos krašte. Šią mintį Z. Butkus pagrindė nurodydamas 1934 m. Latvijos nutarimą konsulatą Klaipėdoje pakelti, kaip ir Vokietijos, į Generalinio konsulato statusą. Čia dirbusį žymų Latvijos diplomata Janį Seskį galima būtų pavadinti Lietuvos advokatu, kuris bandė įtemptą situaciją Klaipėdos krašte veikti Lietuvos naudai.

1938–1939 m. sandūroje Lietuvos kaimynės valstybės atvirai ragino Lietuvą taisykiai susitarti su Vokietija dėl Klaipėdos krašto, kurio nestabili padėtis kėlė pavojų ne tik Lietuvos, bet ir Latvijos bei Estijos nepriklausomybėms. Autorius atskleidė radikalią estų poziciją Klaipėdos krašto atžvilgiu, kuri nenumatė jokios pagalbos Lietuvai, o išreiškė palankumą Vokietijai. Tuo tarpu Latvija, nors ir laikėsi nuosaikesnės ir santūresnės retorikos, tačiau neišvėlgė jokių galimybių Lietuvai išlaikyti Klaipėdos kraštą. Analizuodamas toki nesolidarų Baltijos šalių požiūrį į Klaipėdos krašto klausimą, Z. Butkus pateikė išvadą, jog tai buvo bendros Baltijos šalių vienybės stokos rezultatas, nes šios valstybės turėjo telktis ir vienytis ne 1939 m., o daug anksčiau. Estija, iš dalies ir Latvija manė, kad Klaipėdos anšliusas stabilizuos situaciją Baltijos regione, tačiau šis įvykis kaip tik sustiprino šiame regione Sovietų Sąjungos, nenorėjusios prarasti įtakos Baltijos valstybėse, grėsmės galimybes.

Apie Lietuvos interesų gynimą Klaipėdos krašte 1939–1940 m., po anšliuso ir iki savo nepriklausomybės praradimo kalbėjo Arūnas Bubnys (Lietuvos genocido ir rezistencijos tyrimų centras). Jis analizavo, kaip Lietuva sprendė Klaipėdos krašto turto perdavimo Vokietijai klausimus, kaip gynė Lietuvos valstybės piliečių, likusių Klaipėdos krašte, interesus. Lietuvių interesams atstovavo Klaipėdoje balandžio mėn. įsikūręs Lietuvos generalinis konsulas, kuris turėjo tapti svarbiausia Lietuvos interesams atstovaujančia institucija. Konsulas pradėjo veikti 1939 m. balandžio pabaigoje. Lietuvos istoriografijoje iki šiol dar yra mažai nagrinėta lietuvių padėtis Klaipėdos krašte po 1939 m. kovo 23 d. Šiame pranešime buvo pateikti faktai apie jau pirmomis

anšliuso dienomis vykdytus lietuvių visuomenės veikėjų ir valstybinių įstaigų vadovų suėmimus, aktyvių lietuvininkų / klaipėdiškių internavimą. Lietuvos vyriausybė, pasitelkdama diplomatinės pajėgas, siekė lietuvių paleidimo iš kalėjimų, tačiau šį procesą sunkino aplinkybė, jog dalis suimtųjų buvo vokiečių gestapo žinioje. Po Antrojo pasaulinio karo pradžios sustiprėjus nacių represijoms prieš Klaipėdos krašto lietuvius, Lietuva derėjosi su Vokietija dėl susitarimo keistis politiniais kaliniais tarp Lietuvos ir Vokietijos, kuris galiojo iki sovietinės Lietuvos okupacijos 1940 m. birželio viduryje, nors iki to laiko nespėta išlaisvinti visų Klaipėdos ir Ragainės kalėjimuose kalėjusių politinių kalinių.

Lietuva turėjo ginti ir lietuvių darbininkų, pasilikusių Klaipėdos krašte, interesus, siekė užtikrinti lietuvių kultūros ir švietimo įstaigų Klaipėdos krašte veiklos tęstinumą. Pranešimas įtaigiai atskleidė komplikuotą po 1939 m. kovo mėnesio Klaipėdos krašte likusių lietuvių padėtį, o Lietuvos pastangos ginti lietuviškumo interesus šiame krašte buvo gana sudėtingos ir dažnai nepasiekdavo norimų rezultatų.

A. Bubnio nagrinėtą temą kitu aspektu papildė Arūnė Arbušauskaitė (KU), kuri remdamasi archyviniais dokumentais pateikė iki šiol Lietuvos istoriografijoje nenagrinėtą temą apie pabėgėlių iš Klaipėdos krašto padėtį Lietuvoje 1939 m. Pranešėja papildė V. Vareikio mintis apie kovo 22–23 d. vykusią chaotišką Lietuvos įstaigų ir kariuomenės evakuaciją ir nurodė, jog neorganizuotas civiliinių įstaigų, ligoninių, mokyklų, civilių gyventojų evakavimas buvo svarbiausias paniką tarp gyventojų – Klaipėdos krašto ir Lietuvos – skeleidęs veiksnys. Pabėgėliais, atsidūrusiais Lietuvos pasienio miesteliuose – Kretingoje, Tauragėje, Kaune – rūpinosi visuomeninės organizacijos, Lietuvos Raudonojo kryžiaus įsteigtas komitetas. A. Arbušauskaitė akcentavo ryškia šios temos tyrimo problemą, jog statistiniai duomenys apie pabėgėlius iš Klaipėdos krašto gali būti vertinami tik kaip tikėtini, kadangi juridškai nebuvo keliamas klausimas, iki kurios dienos pasitraukusieji turi būti traktuojami kaip pabėgėliai, taip pat neaišku, kiek į Lietuvą atvykusiųjų asmenų nesiregistravo kaip pabėgėliai, kiek tarp pasitraukusiųjų buvo Didžiosios Lietuvos, kiek – Klaipėdos krašto lietuvių. Visgi pasitelkusi Lietuvos Raudonojo kryžiaus duomenis, autorė teigia, jog į Lietuvą atvyko apie 12 tūkst. pabėgėlių, kurie čia susidūrė su gyvenamojo ploto, įdarbinimo problema. Dėl žemesnio pragyvenimo lygio, svetimos aplinkos vietiniai Klaipėdos krašto lietuviai patyrė didžiulį psichologinį diskomfortą.

Apibendrinama autorė konstatavo, kad tomis politinės įtampos dienomis ir savaitėmis pabėgėliais iš Klaipėdos krašto rūpinosi ne Lietuvos valstybės institucijos, o visuomeninės organizacijos, kurių veikla ir aukų rinkimas pademonstravo gebėjimą organizuotis ir susitelkti valstybėje ištikus nelaimei.

Istorikų suvažiavimo metu perskaityti pranešimai pateikė platų tematinį su 1939 m. kovo įvykiais Klaipėdos krašte susijusių problemų spektrą. Nauji faktai ir įžvalgos šios sekcijos klausytojams padėjo giliau suvokti autonominio Klaipėdos krašto tarptautines

ir vidines peripetijas, sudėtingą ir ypatingų alternatyvų neturėjusią Lietuvos politinę padėtį.

Visi skaityti pranešimai bus publikuoti Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto tęstiniame moksliniame leidinyje „Acta historica universitatis Klaipedensis“.

Sekcija *Lietuvos karo istorija: metodologinės problemos ir ateities vizijos*

Valdas Rakutis, Jonas Vaičėnonis

Nors Lietuvos karo istorijos tyrimai pastaruosiu metu vystomi, pasirodo naujos publikacijos, monografijos ir studentų darbai, tačiau kokybinio tobulėjimo pasigendama. Tyrinėtojai susiduria su keliomis esminėmis problemomis: nėra suformuota kompleksinė jaunų karo istorikų rengimo sistema, daugiausia dirbama taikant tradicines metodikas, o ir jos nėra tinkamai suformuluotos ir parengtos. Jaučiamas tam tikras karo istorijos tyrimų sustabarėjimas, trūksta koordinacijos ir naujų idėjų. Todėl neatitiktinai sekcijos darbo tikslu buvo pasirinkta metodologija ir ateities perspektyvos. Tikėtasi duoti naują impulsą karo istorijos tyrimams, pagerinti vykdomų darbų koordinaciją ir inicijuoti kokybinį karo istorijos tyrimų augimą.

Valdas R a k u t i s apžvelgė šiuolaikines karo istorijos vystymo Lietuvoje problemas:

1. Koordinacijos stoka;
2. Finansavimo netolygumas;
3. Mokyklos silpnumas;
4. Jaunųjų karo istorikų rengimas. Konstatuota, kad Lietuvos karo istorijos draugijos veiklos susilpnėjimas ženkliai pablogino Lietuvos karo istorikų veiklos koordinaciją, jaučiamas bendras mokslo šakos sustabarėjimas, idėjų badas. Karo istorijos centro vykdytos Lietuvos karo istorijos tyrimų programos finansavimo mažėjimas bei jo pasibaigimas sutrukdė įvykdyti pagrindinius programos uždavinius, nors ir teigiamai pastūmėjo karo istorijos tyrimus – parengta leidinių, pradėti kiti darbai. Taip pat pastebėtos jaunųjų karo istorikų rengimo spragos, labai paviršutiniškas parengimo lygis. Gabesni karo istorikai po studijų sunkiai gauna darbo karo istorijos srityje. Susidariusioms problemoms spręsti siūlyta atgaivinti Lietuvos karo istorijos draugijos veiklą, organizuoti karo istorikų suvažiavimus, esamiems ir besiformuojantiems karo istorijos centrams tarpusavyje glaudžiau derinti savo veiklą, Švietimo ir mokslo reformos akivaizdoje galvoti apie bendros VDU ir LKA karo istorijos magistratūros įsteigimą. Reikia skatinti Lietuvos karo istorijos tyrimus, išlieka svarbus ir tarptautinis bendradarbiavimas. Diskusijų metu buvo iškeltas naujos karo istorijos programos poreikis, pasiūlyta rengti Lietuvos karybos enciklopediją, kur derama vieta būtų skirta karo istorijai, nutarta 2009 m. lapkričio mėnesį sušaukti Lietuvos karo istorijos suvažiavimą VDU Kaune organizacinėms problemoms spręsti, o 2010 m. kovą–balandį – mokslinei problematikai atnaujinti.

Istorikų suvažiavime dalyvavęs svečias iš Lenkijos Waldemaras Rezmeris apžvelgė Lenkijos karo istorikų rengimo sistemos vystymąsi nuo 1925 m., išskeldamas karo istorikų karinės kvalifikacijos ir istorinio parengimo problematiką. Buvo pristatyti karinių ir civilinių mokyklų vystymosi keliai, apžvelgtos sąlygos, kuriomis evoliucionavo Lenkijos karo istorija. 1925–1939 m. susiformavo klasikinė Lenkijos karo istorijos mokykla, kurios ideologas buvo Marianas Kukielis, o svarbiausi veikėjai Waclawas Tokarzas ir Pawłowski, o po 1945 m. sovietinės ideologijos gniaužtai sustabdė vykčius procesus, smuko karininkijos ir pačių tyrinėtojų parengimo lygis, apsiribota vien populiariais darbais. 1956 m. situacija ėmė gerėti, pradėjo eiti periodiniai karo istorijos leidiniai. Ypač didelę reikšmę turėjo Karo istorijos instituto įkūrimas (*Wojskowy instytut historyczny – WIH*), kuriame ne tik vykdyti svarbūs tyrimai, bet ir rengti kadrai. Kitos karinės mokyklos, skyrusios dėmesį karo istorijai, pasiekė kuklesnių laimėjimų. Per paskutiniuosius 20 metų prasidėjo esamos mokslo infrastruktūros pertvarkymai, pasibaigę instituto išardymu. Karinės institucijos greitai atsiskė lyderio vaidmens, jų vietą užėmė civiliniai karo istorijos mokymo ir mokslo centrai, priglaudę be darbo likusius WIH profesorius ir kitus tyrinėtojus. Šiuo metu beveik 20 aukštųjų mokyklų veikia vienokio ar kitokio pobūdžio karo istorijos padaliniai. Tokiu būdu restruktūrizacija nesunaikino karo istorijos vystymosi, tačiau liberalizacija atsiliepė studijų ir mokslo kokybei, pasitraukiant seniesiems kadrams labai silpnėja studentų darbai, daugėja kompiliacinio pobūdžio darbų, tai netrukus turėtų atsispindėti ir disertacijose. Mikalojaus Koperniko universitete Torūnėje šiuo metu rengiama karo istorijos specializacija – Karybos pažinimas (*wojskoznactwo*), kuri turėtų padėti gerinti karo istorijos studijų kokybę ir idėjų sklaidą, rengiant specialistus profesionaliai kariuomenei, pasienio, vidaus reikalų ir priešgaisrinės apsaugos sistemai. Šiuose kursuose esama bendrojo bloko, kur studentai susipažįsta su bendroju karo istorijos vystymusi, ir gilesnės specializacijos paskutiniuosiuose kursuose. Daugiausia rengiami naujausių laikų specialistai.

Pasibaigus diskusijoms apie karo istorijos organizaciją ir ateities perspektyvas buvo pradėtas metodologijos blokas, kurį pristatė trys pranešėjai.

Jonas Vaičėnėnis pristatė karinių dalių istorijos Lietuvoje tyrimų eigą. 1928 m. minint Lietuvos Respublikos ir kariuomenės dešimtmetį pasirodė pirmieji tokio pobūdžio darbai, tačiau juos rašė tinkamo pasirengimo neturintys asmenys. XX a. 4 dešimtmečio pradžioje spaudoje pradėta aktyviai diskutuoti apie būtinybę sukurti karo istorijos centrą ar kitaip pavadintą instituciją, kuri apjungtų Lietuvoje vykdomus karo istorijos tyrimus. Kartu analizuojant ir vertinant iki tol atliktus darbus buvo keliamas ir atskirų kariuomenės dalių istorijų rašymo klausimas. Nuo XX a. 4 dešimtmečio vidurio Kariuomenės dalių istorijos rašymo ir LDK karybos tyrimų ėmėsi istorikai profesionalai – Zenonas Ivinskis, Jonas Matusas, Paulius Šležas. Kartu diskutuota, kaip šie darbai turėtų būti rašomi. Z. Ivinskis parengė pirmą brandų darbą – „Šar-

vuotas auto divizionas“, kuris 1940 m. buvo atspausdintas „Karo archyve“. Tų pačių metų birželį prasidėjusi sovietinė okupacija negailestingai nutraukė visus pradėtus darbus. Išeivijoje šiame bare buvo nuveikta nedaug – pasirodė keletas proginių leidinių bei trumpos anotacijos bendruose darbuose. Išskirtinis darbas – Vytenio Statkaus knyga „Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.“, kuriame apie Pirmosios Lietuvos Respublikos kariuomenę buvo pateikta daugiau enciklopedinio pobūdžio žinių. Po 1990 m. nei tarpukario laikotarpio, nei šiuolaikinės kariuomenės kariniai daliniai nesulaukė tinkamo tyrėjų dėmesio. Čia galime paminėti tik Gintautą Sugailį, kuris parašė monografiją „Lietuvos karinis laivynas 1935–1940 m.“ ir žengė pirmus žingsnius rašant išsamią 1-ojo pėstininkų pulko istoriją, atskirus tekstus publikuodamas „Karo archyvo“ puslapiuose. Aptariamam laikotarpiu iniciatyvos tyrinėti kariuomenės dalinių istoriją ėmėsi Vytauto didžiojo universiteto dėstytojai ir studentai. Nuo 1993 m. buvo parengtas ne vienas darbas, skirtas kariniams daliniams, kai kurie iš jų verti publikacijos. Ypač išsiskyrė Odetos Liudvikauskaitės darbas, skirtas Lietuvos karo sanitarijos tarnybai, tačiau jis iki šiol nepublikuotas. Šiuo metu yra rengiama Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Algirdo mechanizuoto pėstininkų bataliono istorija, paremta ne tik paties bataliono, bet ir 2-ojo pėstininkų pulko bei ankstesnių Lietuvos kariuomenės dalinių istorijos tradicija. Šiandien iš esmės sutariant dėl panašaus pobūdžio tyrimų struktūros ir jos galimų variacijų, kaip vieną pagrindinių tokio pobūdžio darbų problemų prelegentas paminėjo terminologiją, jos įvairovę, svetimų kalbų terminijos įtaką. Čia labai pagelbėtų jau minėta karo istorijos enciklopedija. Jai rengti prireiks nemažai laiko, todėl būtina turėti darbo grupę, kuri palaipsniui įgyvendins šį sumanymą. Tokio darbo tarpiniai rezultatai galėtų būti tam tikro laikotarpio ar tam tikros srities darbai.

Gediminas Lesmaitis pristatė XVI a. Lietuvos karybos istorijos tyrimų problemas. Pirmiausia jis apsibrėžė, kas yra karyboje XVI a., kokios periodizacijai būtinos chronologinės datos. XVI a. pradžia tikslinga laikyti 1492 m., kai valdyti pradėjo Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras, o pabaiga reikėtų laikyti Stepono Batoro valdymo pabaigą. Pranešėjas nusprendė taikyti skirtingus laikotarpius atskiroms karo istorijos dalims. Karų istorijai tirti pasirinktos šios datos: 1492–1499, 1501–1503, 1507–1508, 1512–1524, 1534–1535 bei Livonijos karas, kuriame svarbūs atskiri etapai. Prasčiausiai ištirtas 1512–1524 m. karas, išskyrus plačiai aprašytą Oršos mūšį, rimtų tyrimų neatliko joks tyrinėtojas. Kariuomenės istorijos tyrimų būklė prasta. Kiek geriau žinoma samdomosios kariuomenės situacija, kurią sėkmingai tyrinėja baltarusių autoriai Bochanas ir Januškievičius, iš lietuvių – tik pats pranešėjas. Pašauktinės kariuomenės istorijai vis dar aktualus „Karo archyvo“ puslapiuose prieš penkiolika metų publikuotas Edvardo Gudavičiaus tyrimas. Ginkluotės srityje dominuoja lenkų autorius Zdzisławas Żygulskis jaunesnysis bei minėti baltarusiai. Lietuvoje šie tyrimai nėra kryptingai vystomi ir todėl atsiranda daugybė terminologijos problemų. Geriau atrodo personalijų tyrimai. Tam įtakos turi tiek pažengę genealogijos tyrimai, tiek

paskutiniųjų metų istorikų darbai. Yra vertingų darbų ir karo teisės srityje – čia dominuoja Lenkijos mokslininkų darbai. Šaltinių publikavimo srityje šiuo metu yra pradėta leisti „Acta historiae militaris Lithuaniae“ serija, kurioje turėtų atsirasti ir Lietuvos kariuomenės surašymai bei kiti svarbūs tekstai, galbūt ir M. Strijkovskio „Kronika“. Perspektyvūs būtų 1512–1524 m. karo tyrimai, ginkluotės istorija, Liublino unijos įtaka LDK karybai bei bendri XVI a. LDK visuomenės kaip sukarintos visuomenės tyrimai. Kalbant apie galimybę vystyti XVI a. karo istorijos darbus, geriausiai tam tikėtų Vilniaus universitetas, kuriame dirba laikotarpio specialistai. Tačiau neturint jokio karo istorijos kurso, sunku tikėtis didesnių pasiekimų.

Simonas Strelcovas savo žvilgsnį nukreipė į tyrimų ateitį. Buvo pastebėta, kad Lietuvoje pasiliekiama prie „būgno ir trimito“ mokyklos, kurioje keliamos tradicinės temos ir problemos. Dažniausiai analizuojami žmonės, o ne patys įvykiai, jų kontekstas. Iš tikrųjų karybą lemia daug įvairių veiksnių, kurie dažnai apčiuopiami dirbant įvairių sričių specialistų tarpdisciplininuose ir transdisciplininuose tyrimuose. Itin svarbūs išlieka karybos ryšiai su visuomene, todėl tikslinga pasitelkti politinės ir socialinės istorijos metodus ir principus. Reikėtų plėsti karo psichologijos ir karo sociologijos tyrimus, matant ne tik kariuomenę, bet ir kitus įvykių dalyvius, jų išgyvenimus. Net ir marginaliniai veikėjai šiame kontekste yra labai svarbūs. Kultūros istorija labai padėtų vystant ceremonijų ir karinių tradicijų tyrimus. Greta antropologinių, ekonominių, demografinių metodų, naujos karybos tyrinėjimams galima pasitelkti ir psichologiją bei literatūrą. Grupės elgsena, emocinis gyvenimas, psichologinis portretas leistų kitaip pažvelgti į garbės ar pareigos sąvokas. Pravartu būtų pasitelkti ir ekonomistų taikomus metodus. Šiuo atveju būtų galima gražinti į istorikų virtuvę prognozes, modeliavimą. Kiekybinės analizės metodologija, taikoma demografiniuose skaičiavimuose, leidžia kelti tokius istorikų bendruomenei nepriimtinius klausimus kaip kas būtų, jei? Paskutiniu metu labai išpopuliarėję lyčių tyrimai – tai dar viena menko tyrinėtojų dėmesio sulaukusi bendrų tyrinėjimų dalis. Ypač kalbant ne tik apie tarpdisciplininius, tačiau ir apie tarptautinius tyrimus ir projektus. Karas atmintyje turi daug didesnę poveikį, nei paprastai manoma. Naujosios karybos metodai koreliuoja atminties ir įamžinimo sąvokų santykį. Nauji požiūriai atveria duris dialogui, kuris gali paskatinti visai kitaip pažvelgti į karo istoriją kaip į šiuolaikišką ir besivystantį mokslą

Organizatorių nuomone, pranešėjai pateisino lūkesčius ir pranešimų turinys buvo suderintas tiek su sekcijos, tiek su visos konferencijos tema, buvo paliestos probleminės ir diskusinės temos, priimti organizaciniai nutarimai. Gaila, kad sekcijos darbe dalyvavo palyginus su kitomis sekcijomis negausus klausytojų būrys. Ar pavyks išjudinti karo istoriją iš sąstingio, parodys karo istorikų aktyvumas ateities renginiuose.

Sekcija *Kai forma prilygsta turiniui: naratyvo likimas lietuvių istoriografijoje*

Sekcijos vadovė Irena Vaišvilaite

Nerijus Šepetyš. Kai forma lemia turinį: pasakojimai apie Lietuvos valstybingumo netektį (1940) ir atkūrimą (1990).

Darius Kulyš. Pasakojimas tęsiasi? Lietuvos atvejis.

Irena Vaišvilaite. Šventoji istorija ir istorijos naratyvas, arba – „Dievas mėgsta pasakojimus“.

Aurelijus Gieda. Scientizmas ir retorinės istorikos tradicija: trys pastabos apie dailę istoriografijoje.

Domininkas Burbas. Profesionalios ir mėgėjiškos istoriografijos jungtys ir skirtys Lietuvoje po Nepriklausomybės atkūrimo.

Sekcija *Dailė istorijoje ir istorija dailėje*

Mindaugas Paknys

Iš vieno XIX a. pabaigos vadovėlio: „Dailės istorikui svarbiausia – skvarbi akis, kurią jis turi nuolat lavinti ir neapleisti. Jam turėtų labiau rūpėti tai, kaip apžiūrėti kuo daugiau meno kūrinių, o ne rūpintis perskaitymu kuo daugiau knygų. Rašytiniai tekstai dailės istorikui reikalingi tada, kai jis nesugeba perprasti kūrinio. Jam reikia kuo labiausiai vengti išorinės priklausomybės, išankstinės nuomonės, kad tai nesutrukdytų objektyviai įvertinti kūrinį. Dailės srities pažinimui labai padeda specifinių technologijų įvaldymas ir sugebėjimas dailiai piešti.“

Dailės istorija, kaip mokslo kryptis, jau seniai turi nusistovėjusias ribas, metodus, tyrinėjimų temas, sakytume, – vietą mokslų mozaikoje. Nekyla abejonių, kad meno istorija priklauso plačiai suprantamiems istorijos tyrinėjimams. Kita vertus, meno istorijos santykis su tuo, ką šiandien siaurąja prasme vadiname istorijos mokslu, tebelieka miglotas. Tiek dailės, tiek ir knygų, bibliotekų, literatūros istorikai dažnai analizuoja ir tyrinėja panašius ar artimus šaltinius, formuluoja neretai panašius ar sutampančius apibendrinimus. Specifinė metodologija, atliekant šiuos skirtingus istorinius tyrimus, jau seniai nebesudaro to lemiamo ir mokslo kryptį iš kitų išskiriančio pagrindo. Šiandieninėje Lietuvos dailės istoriografijoje sutinkamos labai įvairios temos – nagrinėjami žmonių atliekami kūriniai, kūrinių poveikis madoms, kūrinių pirkimas, pardavimas, kopijavimas ar padirbinėjimas. Tačiau nereikia perdėti žodžio „kūrinys“ reikšmės. Tai, ką mes šiandien laisvai įvardijame kūrniais, anuomet buvo įvairiomis progomis užsakyti, o neretai taip pat ir funkcionaliai naudojami daiktai. Puošni, brangi ir gausiai dekoruota monstrancija tampa dailės istoriko tyrimo objektu, o paprastas nugludintas ir jokių papuošimų neturintis kielikas jau turėtų likti tik Bažnyčios istoriko susidomėjimo

objektu. Paprastas, „kasdienis“ už kuklias lėšas pasiūtas provincijos klebono arnotas galėtų sudominti aprangos istorikus, o puošnesnis, dekoratyvus, puoštas brokatu ir raportais – jau ir dailės istorikus? Šiandien tai tyrinėja, analizuoja ir apibendrina tik bažnytinio meno tyrinėtojai. Neretai tas skirtumas, kadaise laikytas akivaizdžiai skiriančiu mokslų kryptis, šiandien yra gerokai nusitrynęs. Tačiau ir šiandien dažnas paklaustas tradiciškai nė nesuabejos, kad parūdijęs kelis šimtmečius po žeme pragulėjęs iškastas ginklas ar ginkluotės dalis turėtų būti vertinamas kaip istorijos ar archeologijos tyrimo objektas, tuo tarpu šalia rastas dekoruotas peilis – jau auksakalystės. Nors auksakalystės tyrinėjimuose papuošimų analizė (dėl kurios visiškai pelnytai jis ir priskiriamas auksakalystės tyrinėjimų sričiai) sudarys ne tokią ir didelę dalį. Tuo pačiu tas pats auksakalystės tyrinėtojas stengsis nustatyti peilio gamintojus, kainas, dovanotojus, naudotojus, radimo aplinkybes – tai yra tai, kas su specifiniais auksakalystės tyrinėjimais neturi nieko bendra.

Meno kūrinys neretai tampa įvairių mokslo krypčių tyrinėjimų šaltiniu. Pavyzdžiui, antkapinis paminklas yra kur kas daugiau nei išskirtinis meno kūrinys. Jis visapusiškai susietas su konkrečiu asmeniu, jo biografija, giminyste, pasiekimais, pamaldumo išraiška. Jame nurodomi asmens heraldiniai simboliai, o portretu neretai perteikiami ir fiziologiniai ypatumai. Dažnai antkapio ar epitafijos tekstuose glaudžiai persipynusios dvi funkcijos – paversti mirusįjį Dievo globai ir išaukštinti mirusiojo pasiekimus bei giminės šlovę. Tokiu būdu jis tampa kartu ir ankstyviausia (kartais vienintele) mirusiojo biografija. Taip pat antkapinis paminklas svarbus ne kaip vienkartinis, kažkokį įvykį, faktą žymintis šaltinis, jis tarsi „gyvena savo gyvenimą“ – antkapiniai paminklai buvo perkeliami, gadinami, remontuojami, keičiamos detalės. Įvairiu metu jų poveikis amžininkams buvo skirtingas. Tokiu būdu tarsi regime atvejį, kai meno kūrinys tampa įvairių istorijos krypčių šaltiniu. Taigi, nors estetiniai aspektai analizuojant antkapį nėra dominuojantys, tačiau apibendrinti įvairius konkretaus antkapio tyrinėjimus dažniausiai paliekama dailės istorikui.

Dažnai būtent meno istorikas gali „įvesti“ kūrinių į platesnes nei meno istorijos sferas, paversti jį įvairių mokslo krypčių šaltiniu. Štai dažnai manoma, kad kokio nors konkretaus istorinio veikėjo portretas, jei neturi kokio išskirtinio įrašo, nedaug kuo gali būti naudingas istorikui. Neretai jis pasirenkamas tik kaip vizualinė iliustracija istorinio tyrinėjimo tekstui apie minėtą veikėją ar jo aplinką paįvairinti. Tuo tarpu net ir be įrašyto teksto specifinė portreto „kalba“ gali perteikti labai svarbias detales! Portrete asmenį nurodo herbas ar jo simboliai, užimamas pareigas – atitinkami nutapyti atributai, fone vaizduojami kariniai susirėmimai ar bažnyčios liudija karinius nuopelnus ar pamaldžias fundacijas. O kur dar smulkios detalės, portretuojamojo gestai, povyza, aplinka. Visa tai apie asmenį neretai gali pasakyti kur kas daugiau nei, sakykim, išlikę dešimtys lakoniškų laišku.

Dailės istorijos tyrinėjimuose estetiniai aspektai šiandien tebėra aktualūs, tačiau ne vieninteliai. Tiesą pasakius, dailės istorikų indėlis tyrinėjant miestų, dvarų, bažnyčių kultūros istoriją daugiau nei apčiuopiamas. Dailininkai LDK niekada nesudarė atskiro miestiečių sluoksnio, savito rato, kuris jį leistų atskirti nuo kitų amatais besiverčiančių meistrų. Tačiau būtent menininkų biografijos, darbai, užsakymai, kelionės iš visų amatininkų žinomi geriausiai ir tyrinėti plačiausiai. „Tradiciskai“ dailės istorikas turėtų domėtis tik menine dailininko veikla, t. y. pačiu užsakymu ir jo atlikimu, bet šiandien jis domisi ir dailininko socialine padėtimi, gyvenamąja vieta, šeima ir jos santykiais, buitimi ar net kasdienybe. Bendrai vertinant galima teigti, kad kasdienybės tyrinėjimai, dažniausiai itin įdomūs tiek tyrinėtojui, tiek jo darbų skaitytojui, yra ta sritis, kuri labiausiai nutrina bet kokių mokslo krypčių ribas.

Suvažiavimo sekcijoje buvo stengiamasi išryškinti tuos aspektus, kurie skiria dailės istorijos tyrinėjimus nuo „tradicinių“ istorijos tyrimų, ir parodyti tai, kas bendra tarp politikos, ekonomikos, teisės tyrinėjimų ir dailės istorijos. Dalia Vasiliūnienė savo pranešime „Auksakalystės dirbiniai kaip istorijos šaltinis“ siekė atkreipti dėmesį į tai, kas retai sulaukia istorikų susidomėjimo. Pateikusi platų auksakalystės dirbinių katalogą, autorė akcentavo dažnai pasitaikančius įrašus ir herbų raižinius auksakalystės dirbiniuose, daugiausiai liturginiuose induose. Neretai šie įrašai gali suteikti papildomų žinių ne tik liturginių indų tyrinėtojams, tačiau ir tyrinėjantiems įvairius asmenis, pareigūnus, dvasininkus, bažnytinius dovanojimus, kalbą ir raštą, parapijų, vienuolynų ir brolijų istoriją, o vaizduojami herbai neabejotinai sudomintų heraldikos specialistus. Autorės teigimu, „nuo XVIII a. II pusės vis dažniau pasitaiko įrašų, leidžiančių teigti, kad dovanojęs indą asmuo priklausė ne didikų, bet praturtėjusių valstiečių ar smulkiųjų bajorų luomui, taigi, tokie indai yra vaizdus turtinių visuomenės santykių kaitos liudijimas“. Jolita Liškevičienė pranešime „XVII a. knygų grafika – istoriniai LDK didikų gyvenimo dokumentai“ pristatė XVII a. vidurio Vilniaus raižytojo Konrado Giotkės darbus ir juose perteiktus istorinius liudijimus. Jo grafikoje gausu heraldinių simbolių, genealogijų pateikimo, portretų. Kurdamas savo graviūras autorius glaudžiai bendradarbiavo su užsakovas, todėl gausi jo naudojama simbolika kartu perteikia ir tam tikrus užsakovų visuomenei siunčiamus „signalus“. Laimos Laučkaitės pranešime „Lietuvos dailės istorijos rašymas: XX a. pirmosios pusės strategijos“ pasakota, kaip dailės istorija buvo rašoma kone prieš šimtmetį ir kaip apie dailės istoriją pasisakė įvairūs to laikotarpio visuomenės autoritetai. Atkreiptinas dėmesys, kad amžiaus pradžioje apie Lietuvos dailę išsakytos Jono Basanavičiaus mintys populiarios ir šiandien, vertinant ne tik Lietuvos dailės istoriją, bet ir pačios tautos istorinę raidą. Tautos patriarchy vadinamas J. Basanavičius tuo metu gana romantiškai aiškino, kad lietuvių tautos savitumas glūdi liaudies mene, kuris ir nusipelno daugiausiai dėmesio bei pagarbos. Tuo tarpu po krikščionybės priėmimo prasidėjo tautos lenkinimas, meninės tradicijos naikinimas, o visa profesionali dailė Lietuvoje – svetimšalių menininkų

palikimas. Tik vėlesnių Pauliaus Galaunės, Antano Rūgštelės, Jurgio Baltrušaičio, Halinos Kairiūkštytės-Jaciniienės darbų dėka Lietuvoje formavosi profesionalus dailės istorijos diskursas, kuris pasižymėjo visų pirma provokarietiškomis ir antilenkiškomis strategijomis. Tojana Račiūnaitė pranešime „Meno kūrinys ir istorija: žinojimas, matymas, vaizdavimas“, pasitelkdama tiek šiuolaikinės dailės, tiek LDK laikotarpio vertinimo pavyzdžius įrodinėjo, jog dailės istoriko tyrimo objektai yra ne tik patys meno kūriniai, tačiau ir požiūriai į juos įvairiu metu, regėjimo patirtys, interpretacijos ir reprezentacijos. Istorikui ne visuomet svarbios rašytiniame šaltinyje fiksuojamo fakto aplinkybės ar priežastys, tuo tarpu dailės istorikas visada turi „matyti“ dailės kūrinių plačiame laiko intervale, nuo jo sukūrimo iki šių dienų. Kad dailės istorikas tinkamai suprastų kūrinių, privalo „įsijausti“ į jį ir pamatyti taip, kaip jį regėjo pats kūrėjas. Erikos Grigoravičienės pranešime „Vaizdas ir istorija: apie belaikę ir istorišką dailėtyrą“ buvo visko – šilumos ir šalčio, greitakalbės ir nebaigtų minčių, mirties ir „pomirtinės“ dailės. Pasitelkdama kelių Vakarų Europos dailės istorikų pavyzdžius, autorė nagrinėjo du pagrindinius paskutiniu metu susiformavusius dailės istorijos kelius. Pirmajam būdinga nagrinėti vaizdo atsiradimą ir vartojimą, t. y. reikšmės priskyrimą konkrečioje istorinėje visuomeninėje kultūrinėje terpėje, aiškintis konkrečios epochos vaizdų politiką, vaizdų funkcijas ir jų istorinę kaitą, arba, kitaip tariant, vaizdą istoriniame laike. Antrasis siekia interpretuoti vaizdą „laisvame“, anachroniškame vaizdų ir diskursų kontekste – parodyti vaizde suspaustą laiką. Visgi reziumuodama E. Grigoravičienę pripažino, kad Lietuvoje antrosios krypties atstovų dar vis stokojama.

Nors vizualiniai šaltiniai publikacijose sutinkami vis dažniau, jų panaudojimas tebėra menkas. Knygose ar straipsniuose jie figūruoja kaip iliustracija, teksto papuošimas, kartais kaip ikonografijos šaltinis, parodantis vieną ar kitą istorinį įvykį. Neretai tokių meno kūrinių reprodukcijos „atstovauja“ tam laikotarpiui, apie kurį kalbama, nors su nagrinėjamais istoriniais įvykiais kūrinys ir nebūna susijęs. Tuo tarpu meno kūriniai kaip argumentas istoriniuose tyrinėjimuose naudojamas dar gana retai. Kol kas galima tik konstatuoti, kad Vakarų Europos istorinių tyrinėjimų tradicija gerokai pasukusi kita linkme. Čia dažnai tyrinėjimuose sėkmingai remiamasi įvairiais tyrinėjimais plačiąja istorijos supratimo prasme, o ne vienas tyrinėtojas, įvaldęs abi sritis, sėkmingai vykdo tarpdalykinius tyrimus.

Sekcija *Atminties kultūra*

Vasilijus Safronovas

Šiuolaikinėje Vakarų pasaulio historiografijoje atminties problematikos aktualumas neblėsta jau kelis pastaruosius dešimtmečius. Tačiau suvažiavimo Atminties kultūros sekcijoje pristatyta tematika atspindėjo Lietuvoje dar naujas tiriamųjų interesų sferas, palyginti neseniai atsiradusias mūsų istorikų akiratyje. Nuo tada, kai Lietuvos istorijos

institutas su partneriais 2004 m. rugsėji organizavo pirmąjį seminarą, skirtą atminties kultūros problematikai aptarti, Vilniuje įvyko dar kelios konferencijos, Klaipėdoje 2008 m. buvo apginta pirmoji Lietuvoje vien tik atminimo problematikai skirta daktaro disertacija. Tad galima sutikti su sekcijos iniciatoriumi Alvydu Nikžentaičiu, kad jos subūrimas suvažiavime kol kas dar galėjo atrodyti esąs pernelyg ankstyvas ir pretenzingas. Kita vertus, pažymėtina, kad sekcijoje dalyvavusių pranešėjų sudėtis buvo suformuota neatsitiktinai: į ją susirinko beveik visi pagrindiniai atminties problematikos Lietuvoje tyrėjai, dauguma kurių (Alvydas Nikžentaitis, Vasilijus Safronovas, Dangiras Mačiulis, Irena Šutinienė, Rasa Čepaitienė) dalyvauja 2009 m. Lietuvos istorijos instituto pradėtoje vykdyti atminties kultūros Lietuvoje kompleksinėje tyrimų programoje. Todėl galima sakyti, kad sekcijos dalyvių pranešimai atspindėjo tam tikrą šios programos dalyvių įdirbį nagrinėjant įvairius atminties kultūros problematikos Lietuvoje aspektus.

Atminties arba atminimo kultūros sąvoką (dėl to, kurią iš jų rinktis, nesutariama ne tik Lietuvoje) į mokslinę apyvartą 1992 m. įvedė Janas Assmannas⁶. Sekcijos dalyvio V. Safronovo ji jau ne kartą buvo apibrėžta kaip reikšmių sistema, simboliškai išreiškiamą komunikacinių praktikų metu, kai įvairiomis praeities reprezentavimo formomis yra aktualizuojama praeitis bei stimuliuojama kolektyvinė atmintis. Jei kultūra yra suvokiama kaip reikšmių sistema, pagrindiniu atminimo arba atminties kultūrų tyrinėtojų tyrimo objektu tampa viešoji komunikacija, tiksliau tariant, joje vykstantys nuolatiniai reikšmių kūrimo procesai, reguliuojantys, palaikantys ir transformuojantys visuomenės atmintį.

Sekcijos dalyvių pranešimuose buvo galima išvelgti bent kelias Lietuvoje besiformuojančias tiriamųjų interesų sferas, susijusias su šiais procesais. Išskirtumėme keturias:

1) Teorinių kelių paieškos, kaip tyrinėti atminties kultūrą modernių laikų visuomenėje. Ši interesų sfera išryškėjo sekciją atidariusio Klaipėdos universiteto istoriko Vasilijaus Safronovo pranešime „Kultūrinės atminties koncepto taikymo modernių laikų tyrimams problemos“. Pranešėjas pastebėjo, kad Lietuvoje, panašiai kaip ir kitose šalyse, atminties problematika yra analizuojama dažniausiai nesivarginant tiksliai apibrėžti sąvokų, o teoriniai konceptai dažnai naudojami atsietai nuo pačių teorijų, kurių rėmuose jie atsirado. Į šią problemą autorius atkreipė dėmesį dar 2007 m., kai kritikavo nedaug teorinio pagrindo turinčios „istorinės atminties“ sąvokos vartojimą Lietuvos akademiniam diskurse⁷. Šišk V. Safronovas aptarė problemas, kurios kyla moderniesiems laikams taikant „kultūrinės atminties“ konceptą, Jano ir Aleidos Assmannų

⁶ J. Assmann, *Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*, München, 1992.

⁷ V. Safronovas, Ką tyrinėsime – istorinę kultūrą ar atminimo kultūrą? *Kultūros barai*, 2007, Nr. 7(513), p. 2–6.

įvestą apibūdinant kultūros fenomenus, būdingus žodinėms ir ankstyvosioms rašto kultūroms. Anot pranešėjo, „kultūrinės atminties“ konceptas tik iš dalies patenkina interesus, atsirandančius bandant teoretizuoti atminimo organizavimą ir recepciją modernųjų laikų visuomenėse. Kadangi, ypač modernybės epochoje, kultūrinė žmogaus atminties dimensija yra glaudžiai persipynusi su kitomis dimensijomis – socialine ir politine, istorikai, anot V. Safronovo, turi galimybę ištirti ne tiek kultūrinę atmintį, kiek kai kuriuos su šiuo konceptu siejamus reiškinius, kurių įvardijimui jis siūlo rinktis viešosios atminimo kultūros konceptą. Šiuo atveju Assmannų teorines išvalgas pasiūlyta integruoti į adekvatesnę ir kompleksiškesnę teorinį modelį, nes be papildomo teorinio pagrindo jos yra sunkiai pritaikomos moderniesiems laikams. Galiausiai pranešėjas, remdamasis atminimo reiškinių Klaipėdos krašte XX a. empirinių tyrimų patirtimi, apibūdino pagrindines kryptis, į kurias būtina atkreipti dėmesį tiriant viešąją atminimo kultūrą.

2) Lietuvos atminties kultūros XX a. transformacijų modelių paieškos. Apie tai kalbėjo atminties kultūros Lietuvoje tyrimų programos vadovas Alvydas N i k ž e n t a i t i s (LII). Pranešėjo tikslas, kaip ir V. Safronovo, buvo pateikti ne tiek galutinius atsakymus, kiek dabartinių tyrimų pagrindu besiformuojančias hipotezes, tikrintinas detalesnių ateities tyrimų perspektyvoje. Savo pranešime A. Nikžentaitis pabandė išryškinti komunikacinės (socialinės) ir kultūrinės atminties reikšmių ir siužetų konkurenciją Lietuvos atminties kultūroje XX a. Anot pranešėjo, ankstyvuojų nepriklausomybės laikotarpiu, po 1918 m., atminties kultūros pagrindą Lietuvoje sudarė institucionalizuojama komunikacinė (socialinė) atmintis („tautinio atgimimo“ ir kovų už nepriklausomybę siužetai), tačiau apie 1929–1930 m. tuometinis režimas įsikišo į atminties kultūrą, paskatindamas intensyvesnę Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikų simbolikos, t. y. kultūrinės atminties reikšmių, aktualizavimą. Būtent šios reikšmės tapo dominuojančiomis Lietuvos atminties kultūroje paskutiniu metu Respublikos egzistavimo dešimtmečiu. A. Nikžentaitis parodė, kaip šios reikšmės buvo naujai aktualizuojamos sovietmečiu ir kaip po nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. jos susidūrė su naujais atminties kultūros elementais, kurie vėl, kaip ir po 1918 m., atsirado institucionalizuojant komunikacinės atminties reikšmes ir siužetus (nepriklausomybės praradimas, partizaninis karas, deportacijos). Šios transformacijos, kaip ir A. Nikžentaitis pastaba apie tai, kad Lietuvoje tebevyrauja aukos vaidmens prisiėmimo pagrįstas praeities savivaizdis, yra ypač svarbios siekiant suvokti skirtingų reikšmių ir siužetų koegzistavimą šiandieninėje Lietuvos atminties kultūroje.

3) Miestų mentalinio pasisavinimo strategijų atminties su modeliavimo pagalba paieškos. Ši interesų sfera buvo aptarta A. N i k ž e n t a i t i s o ir Dangiro M a č i u l i o (LII) pranešimuose, kurie atspindėjo pastaruosius kelerius metus atminties kultūros Lietuvoje programos dalyvių vykdomus lyginamuosius tyrimus. Jų tikslas – išsiaiškinti, kokios poveikio strategijos atminties kultūrai buvo naudojamos paverčiant daugia-

kultūrius miestus savais nacionalinėje (šiuo atveju lietuvių) reikšmių sistemoje. Kaip tai vyksta, Vilniaus pavyzdžiu savo pranešime parodė D. Mačiulis, apžvelgęs tarpukario Lietuvoje egzistavusį Vilniaus vaizdinį ir mobilizacines praktikas, kurias politinis elitas skatino siekdamas Lietuvoje įdiegti mintį, jog Lenkijos valdomas Vilnius – neabejotinai lietuviškas miestas. Pranešėjas atkreipė dėmesį, kad simboliškai pasisavinant Vilnių, buvo stimuliuojami lietuvių kultūrinėje atmintyje esantys vaizdiniai, ir būtent tai leido Lietuvos visuomenėje įsigalėti nuostatai, jog Vilnius – lietuviškas miestas ir tikroji Lietuvos sostinė. Panašaus pobūdžio tyrimus apie Klaipėdą yra atlikęs V. Safronovas. A. Nikžentaitis savo ruožtu yra atkreipęs dėmesį į tai, kad miestų pasisavinimas tarpukario Lietuvoje vyko naudojant nacionalinius simbolius, kurie buvo susiejami su pasisavinamu miestu ir parenkami iš tokio simbolių ir reikšmių arsenalo, kurio turinį sąlygojo sostinėje (Kaune) vyravusi semantika⁸. Šias Atminties kultūros sekcijoje iš dalies pristatytas išvalgas ateityje numatoma išplėsti verifikuojant daugelį kol kas tik prielaidų lygmenyje padarytų apibendrinimų. Turint omeny, kad panašūs tyrimai pastaruoju metu yra vykdomi ne tik Lietuvoje, šioje interesų sferoje esama ypač geros dirvos platesnio Vidurio ir Rytų Europos mokslininkų bendradarbiavimo vystymui.

4) Paieškos atsakymų į klausimą, kas atsitinka su XIX–XX a. sukurtu lietuvių nacionalistiniu naratyvu ir jį palaikančiomis praeities reprezentacijomis XX–XXI a. sandūroje, kai kardinaliai pasikeičia ne tik viešosios komunikacijos sąlygos, bet ir pagrindiniai šiai komunikacijai įtaką darantys galios šaltiniai. Šios interesų sferos aktualumą rodytų tai, kad apie ją įvairiais aspektais kalbėjo net trys sekcijoje dalyvavę pranešėjai. Arūnas Vyšniauskas (VU) šią sferą aptarė savo pranešime, parodydamas, kaip šiuolaikinė viešosios komunikacijos sąlygų kaita keičia istorijos pateikimą mokyklų vadovėliuose. Pranešėjas pastebėjo, kad vadovėliai kaip medija jau baigia išsemti savo galimybes. Anot A. Vyšniausko, tai nereiškia, kad spausdinta popierinė knyga išnyks, tačiau šiandien mokymosi sfera vis labiau krypsta naujų medijų link – populiarėja vizualiai patrauklūs, spalvoti, schematizuoti informacijos pateikimo būdai, sukurti pasitelkiant daugiau kūrybinės išraiškos, vaizdinę ir garsinę medžiagą, interaktyvias galimybes ir tiesioginio interneto ryšio paslaugų spektrą⁹. Kokį vaidmenį, taip keičiantis viešosios komunikacijos galimybėms, dar atlieka nacionalistinis istorijos naratyvas?

Sekcijos darbo metu šį klausimą procesų, vykstančių šiuolaikinėse urbanistinėse erdvėse, kontekste gvildeno sociologė Irena Šutinienė (Socialinių tyrimų institutas) ir istorikė Rasa Čepaitienė (LII). I. Šutinienė apžvelgė įvairių autorių išvalgas, leidžiančias teoretizuoti nacionalistiniu naratyvu pagrįstos tapatybės šiuolaikinę sąvei-

⁸ Žr.: D. Mačiulis, A. Nikžentaitis, V. Safronovas, Simbolinis daugiakultūrinio miesto užvaldymas: Kauno, Klaipėdos ir Vilniaus atvejai (2009 m. atlikto tyrimo pagrindu parengtą straipsnį 2010 m. ketinama publikuoti Prancūzijoje ir Lietuvoje).

⁹ Visą pagal pranešimą parengtą tekstą žr.: A. Vyšniauskas, Popierinis vadovėlis – istorinės sąmonės formavimo priemonė ar kultūros paminklas? *Kultūros barai*, 2009, Nr. 11 (539), p. 2–9.

ką su lokalia atmintimi ir tapatybe. Anot pranešėjos, lokali atmintis žmonėms yra artimesnė emociškai ir svarbesnė individualiose atminčių ir tapatybių hierarchijose, tačiau viešajame atminimo diskurse vis dar ryškiai vyrauja nacionalistinės atminties siužetai. Lokalios ir nacionalistinės atminties diskursų sąveikoje lokalios atminties elementai gali būti „nacionalizuojami“, įjungiant juos į nacionalistinius naratyvus. Kita vertus, gali būti kuriamos lokalinės nacionalistinio naratyvo interpretacijos. Stiprinant lokalumo galią, kartais yra kuriamos lokalios pasipriešinimo tapatybės (Manuelio Castellso sąvoka), giminingų vietovių sąjūdžiai ir pan., bet ir šiose sąveikos formose esama nacionalistinių naratyvų įtakos.

Tą pačią interesų sferą Rasa Čepaitienė savo pranešime „Praeities komercializavimas urbanistinėje erdvėje“ aptarė kitu kampu, žvelgdama į minėtus procesus pro šiuolaikinių paveldo teorijų, interpretuojančių paveldą kaip ekonominį išteklių, puzlę. Pranešėja atkreipė dėmesį į tai, kad šiuolaikiniame pasaulyje vyksta kultūrinių reikšmių supanašėjimas (kurį kritikai aiškina „kultūriniu imperializmu“), pasireiškiantis unifikuotos masinės vartotojiškos kultūros formavimusi. Nykstant homogenišku nacionalistinės tapatybės naratyvų poreikiui, paveldo suprekinimo efektai kuria į anonimines mases orientuotą fragmentišką, išplėstą iš konteksto praeities vaizdinį, kuriame priešistorė ar istorija suplakamos su nostalgija, bėgimu nuo tikrovės, vartotojiškumu, pramoga, siaubu ar jauduliu. Visa tai, kaip pastebėjo pranešėja, ypač pasireiškia miestų erdvėse, kuriose, veikiant paveldo rinkodaros principams, neretai kyla pagunda dirbtinai „pasendinti“ ar „atjauninti“ kultūros vertybes, iškraipyti jų istoriją, siekiant sudominti ir pritraukti turistus, pagaliau imtis jų su- / atkūrimo, gausinant paveldo išteklių atraktyvumą ir t. t. R. Čepaitienė konstatavo, kad šiuolaikinės globaliosios kultūros ekonomikos kontekste vykstantis urbanistinių centrų ir ypač senųjų istorinių miestų bei jų įvaizdžių suprekinimo procesas iš tiesų naudingesnis ne vietos tapatybės išlaikymui, bet jo griovimui.

Tapatybės klausimus vienaip ar kitaip palietė visi Atminties kultūros sekcijos pranešėjai. Tai – ne atsitiktinumas. Turint omenyje šių klausimų aktualumą šiandienos Lietuvoje (ne tik istoriografijoje, bet gerokai platesniame humanistikos ir socialinių mokslų diskurse), manytina, kad kaip tik dabar Lietuvoje jaučiamas didelis atminties arba atminimo kultūros tyrimų poreikis. Juk būtent šie tarpdalykiniais metodais pagrįsti tyrimai šiuolaikinėje humanistikoje ir socialiniuose moksluose laikomi metodologiniu raktu, leidžiančiu adekvačiai svarstyti tapatybių kaitos praeityje ir dabartyje klausimus.